

tása (Kiev), könyvtárak kiállításának támogatója, (pl. a Fehérorosz Nemzeti Könyvtár „10 évvel a csernobili katasztrófa után” kiállításához a minszki intézeti könyvtár közvetítésével küldött gazdag anyagot a Német Könyvkereskedők Egyesülete.)

Az intézeti könyvtárak szervezik a helyi és a német könyvtárosok találkozóit is. Erre első ízben Moszkvában került sor 1993-ban („Tájékoztatás a német könyvtárügyről”), majd 1994-ben („Gyerekkönyvtárügy”), melyre már egész Oroszországból érkeztek résztvevők, 1995-ben pedig („Új utak keresése: válságban a német és az orosz könyvtárak”) már az egykori SZU több köztársaságából is jöttek hallgatók és előadók. A sikeres nemzetközi szemináriumok további folytatását tervezik, Moszkván kívüli helyszíneken is.

(Katsányi Sándor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

97/267

KEMP, Jan H.: Common ground: intersections in the work of acquisitions and collection development librarians = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 3-4.no. 103-120.p. Bibliogr.

A közös nevező: kapcsolódási pontok az állományalakítást, illetve az állománygyarapítást intéző könyvtárosok munkája között

Állományalakítás; Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Előszerezés; Költségvetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A hagyományos, hierarchikus képlet szerint az állományalakítási politika határozza meg az előszerezés megvalósítását, s ez utóbbinak a végrehajtása az állománygyarapítás. Ezt a merev struktúrát azonban megbontották az újabb fejlemények: a gyarapítási keret fokozatos szűkülése, a beszerzés/hozzáférés alternatívája és az elektronikus dokumentumok megjelenése. Ezek megkívánják nemcsak az állományalakítási és az állománygyarapítási részleg folyamatos együttműködését, hanem a személyzet igen nagy részének bevonását a gyarapítási keret meghatározásába és felosztásába. A Texas Tech University példáján mutatja ezt be a szerző.

Az állományalakítás itt eredetileg a gyarapítási osztály vezetőjének a hatáskörébe tartozott, az ő osztályán dolgoztak az ehhez szükséges szakbibliográfusok is. 1987-ben építették ki az összekötők rendszerét: mintegy 20 – különféle osztályokon dolgozó – könyvtáros tartja a kapcsolatot a tanszékekkel, képviseli ezek igényeit az új dokumentumokra. A gyarapítási keret meghatározásában ezeken az osztályokon kívül a dokumentumszolgáltatási (az állományban nem található dokumentumokhoz való hozzáférést biztosító) osztály és az automatizálási osztály vezetője is részt vesz; közös javaslatukat a könyvtárigazgató vizsgálja felül és hagyja jóvá. Megállapítják az időszaki kiadványok előfizetésére (és kötetésére) szánt összeget, ez a költségvetésnek kb. 70%-a. A globális gyarapítási keret jóváhagyása után következik annak felosztása tárgykörök szerint; ennek tervét az összekötők dolgozzák ki. Úgy a személyzet, ill. az osztályok jelentős része bekapcsolódik a költségve-

tés kidolgozásába, felelősséget vállal benne, ill. részletes tájékoztatást kap róla; ez jól tesz a munkahelyi légkörnek.

A kb. 310 ezer dolláros könyvbeszerzési keretnek mintegy 40%-át megtekintéses beszerzés (approval plan) formájában használják fel: egy-egy szakterület fontosabb új dokumentumait a könyvtárral szerződéses viszonyban álló, a szakterületre is specializálódott könyvkereskedő külön rendelés nélkül megküldi; a hosszú együttműködés alapján ezek a cégek olyan jól ismerik már a könyvtár igényeit, hogy a küldeményeknek csak kis részét kell visszaküldeni. A szerződéses cégek kijelölése, a szerződések meghosszabbítása is közös feladata a gyarapítási osztályvezetőnek és az állományalakítási koordinátornak.

Az „elektronikus gyűjtemény” jelenthet egyrészt a könyvtár állományában levő adatbázist, CD-ROM-on, valamint a külső adatbázisokhoz a hozzáférés biztosítását, előfizetés vagy esetenkénti használat formájában. Igen sok tényezőt kell figyelembe venni annak eldöntéséhez, hogy milyen formában tegyék lehetővé a használók számára az információhoz való hozzájutást, mert az elektronikus szolgáltatások használata komoly járulékos költségeket és többletmunkát igényelhet. Külön problémát jelent az olyan folyóirat, amely nyomtatott formában megszűnik és csak az Interneten érhető el; a könyvtár elírnyíthatja az olvasókat a megfelelő gopherre vagy Web helyre, viszont a folyóirat-nyilvántartásnak megszakad a kapcsolata az illető kiadvánnyal, s (hacsak külön munkakört nem létesít erre) nem tudja, mikor változtatja meg címét a folyóirat vagy mikor szűnik meg.

A kurrens bibliográfiai adatbázisok esetében érdemes megfelelni, hogy az előfizetéses vagy eseti használatot válasszák; 1995-ben a könyvtár 18 bibliográfiai és 2 teljes szövegű adatbázisra fizetett elő az OCLC FirstSearch szolgáltatásából, amellel 10 ritkábban igényelt adatbázis használatát biztosította olyan formában, hogy a keresések száma szerint fizeti a térítést. Állandóan figyelni kell az adatbázisok használatának mértékét, mert eszerint kell megszabni, hogy a következő évre előfizetéses vagy eseti formában kössék meg rájuk a szerződést.

Az adatbázisok használata megint csak szélesebb körű együttműködést kíván a könyvtár

részlegei között, mivel a monográfiák között is, a kurrens folyóiratok termében is, a referenzrészlegben is vannak termináljai a katalógusnak, mindezek személyzetének tehát fel kell készülnie arra, hogy segítse az olvasókat a számukra ismeretlen adatbázisok használatában.

(Kövendi Dénes)

97/268

KRUGLIK, G.M.: Dinamika međunarodnogo knigoobmena = Naučn.Teh.Bibl. 1997. 1.no. 94-98.p.

A nemzetközi kiadványcsere dinamikája

Kiadványcsere

Az Orosz Állami Könyvtár (RGB) nemzetközi cseretevékenysége jelentős átalakuláson megy át. A cserepartnerek elvben kölcsönösen, azonos értékben, minden fajta dokumentumot szállítanak egymásnak, ez azonban nem mindig érvényesül. Nem lehet pl. csere útján beszerezni kézikönyveket, enciklopédiákat, bizonyos tudományos kiadványokat, folyóiratokat.

A volt szocialista országokkal korábban folytatott parttalan csere, amelynek során sok felesleges, nem gyűjtőköri könyvet küldözgettek egymásnak a partnerek, mára normális mederbe terelődött. Ledőltek az ideológiai korlátok is, amelyek korábban megakadályozták cserekapcsolatok létesítését pl. Izraellel, Tajvannal, Dél-Koreával, Dél-Afrikával. Az RGB-nek manapság diplomatikusan kell intéznie egyidejű kapcsolatokat Tajvannal és Kínával, Dél- és Észak-Koreával, vagy jó képet kell vágnia ahhoz, hogy Japán csak azután hajlandó kiadványokat cserélni, hogy rendezték a Kuril-szigetek sorsát.

A nemzetközi csere kulturális-információs szerepe és jelentősége észrevehetően gyengült, a Szovjetunió szétesése után főleg ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokba szűnt meg az orosz kiadványok küldése.

Az RGB szeretné legalább a nemzeti könyvtárakba és a megmaradt kulturális társaságokhoz eljuttatni az orosz nyelvű, művészi vagy információs értékkel bíró kiadványokat. Nagy gond, hogy – főleg a távoli országokba – nagyon

magas a postaköltség, amely a küldő könyvtár költségvetését terheli.

Az utóbbi években jelentősen módosult a volt szocialista országok nemzeti könyvtáraival kialakított cserekapcsolat: megszűnt a kiadványok automatikus, kérés nélküli kiküldése; a többséggel kölcsönösen konkrét kéréseket küldenek egymásnak és cserejegyzékekről válogatnak. Ez csökkentette a kiadványcsere mennyiségét, de emelte az így kapott anyag minőségét.

1991-től az RGB a gazdaságilag fejlett országokkal való elszámolásában a kiadványok értékét (árát) – devizában – veszi figyelembe. Sajnos, csak kevés partnerrel sikerült a pénzügyi egyensúlyt elérni; a legtöbb külföldi kiadványért 2-5 orosz könyvet kell cserébe küldeni, főleg az orosz könyvek rossz nyomdai kivitelezése miatt.

Jelenleg az RGB 102 ország 2500 szervezetével áll cserekapcsolatban, 1000-rel kevesebb, mint korábban. A cserekapcsolatok megszűnésének fő okai:

- az RGB nem tudta a külföldi partner kérését teljesíteni (1995-ig a kérések 51-55%-át, 1995-re 42%-t tudta kielégíteni) – ennek fő oka, hogy az RGB maga is nehezen tudja beszerezni a hazai kiadványokat, illetve nem elégséges a gyarapítási kerete, nem részesedik a kötelempéldányokból;

- erősen csökkent az idegen nyelvű oroszországi kiadványok száma; a sok új kiadót nehéz elérni; a hiányos bibliográfiai számbavétel miatt nehéz a kiadványok azonosítása;

- néhány partnernek csökkent az érdeklődése a korábban első számú ellenségnek tartott szovjet utódállamok iránt;

- az RGB is felszámolta kapcsolatait az olyan partnerekkel, amelyektől az utóbbi időben nem kapott semmit, vagy a csere nem volt rentábilis.

A nemzetközi cseretevékenység visszaesésének a könyvtárakon kívüli okai is vannak: szigorodtak a vámelőírások, ismeretlen okból tilos az 1925 előtt megjelent könyveket külföldre küldeni, az 1926 és 1945 között megjelenteket is csak hosszadalmas engedélyezési eljárás után lehet; az Orosz Könyvkamara – az RGB nemzetközi cseréjét figyelmen kívül hagyva – külföldi cégeknek adta el az orosz nemzeti bibliográfia külföldi terjesztésének jogát; a Roszpecsaty vál-

latnál előfizetett időszaki kiadványok egyes számait folyton reklamálni kell.

Minden nehézség ellenére a nemzetközi csere az RGB állománygyarapításának – egyelőre – egyik fő forrása (1995-ben a beszerzett külföldi kiadványok 68%-a csere útján érkezett), de féltő, hogy a kereskedőkkel és a magáncégekkel vívott harcban a könyvtár alulmarad.

(Rácz Ágnes)

97/269

EXON, F.C.A. – PUNCH, Keith F.: The self-sufficient library collection: a test of assumptions = J.Am.Soc.Inf.Sci. 48.vol. 1997. 1.no. 11-16.p.

Az önálló könyvtári állomány: egy feltevés kísérleti ellenőrzése

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés

A mai felsőoktatási könyvtárak paradigma-váltással próbálkoznak: az önmagában elégséges állomány kiépítése helyett a másutt tárolt információkhoz való elektronikus hozzáféréssel. Ez a váltás szemben áll azzal a sokáig ható elképzeléssel, hogy az állomány önmagában minden igényt kielégíthet. Ezt az elképzelést ellenőrizték most a szerzők, megismételve Paustian (1981) ausztráliai könyvtári adatokra vonatkozó korreláció-elemzését. Paustian gyöngé, de szignifikáns összefüggést észlelt a felsőoktatási könyvtárak állományának nagysága s az általuk könyvtárközi kölcsönzés útján megszerzett tételek között. A szerzők vizsgálata ennél is lényegesen erősebb korrelációt talált. Nincs tehát bizonyíték arra, hogy az állomány bővítése csökkentené a könyvtárközi kölcsönzési igényeket, s így önmagában is elégséges állomány kiépítéséhez vezetne.

(Autoref.)

97/270

SENKEVITCH, Judith J. – SWEETLAND, James H.: Evaluating public library adult fiction: can we define a core collection? = RQ. 36.vol. 1996. 1.no. 103-117.p.

A közművelődési könyvtárak felnőtt szépirodalmi anyagának értékelése: meg tudjuk-e határozni a törzsanyagot?

Állományelemzés; Állománygyarapítási tanácsadó; Bestseller; Közművelődési könyvtár; Lektűr; Törzsanyag

Az OCLC online központi katalógusa segítségével a tanulmány meghatározta azokat a felnőtt regényeket, amelyek a legtöbb közkönyvtárban megvoltak. A cél annak megállapítása volt, hogy azonosítható-e egy olyan törzsgyűjtemény, amelynek segítségével értékelni lehet a könyvtárak regényállományát. A legtöbb helyen meglévő 406 címet összehasonlították több cég állománygyarapítási tanácsadó jegyzékével, hogy megtudják, hogy ezek az eszközök használhatók-e a széles körben megtalálható művek előrejelzésére. Kiderült, hogy a Wilson „Legjobb Könyvek” című ajánló bibliográfiájának kivételével ezek a listák nem alkalmasak erre a feladatra. A legnagyobb mértékben meglévő könyvek legtöbbször az volt jellemző, hogy 1980 után jelent meg, és a könnyű, népszerű lektűr műfaját képviselte. A cikk tárgyalja az eredmények vonatkozásait és javaslatokat tesz a további kutatásokra.

(Autoref.)

97/271

BROWN, Steve: A decision support tool for information acquisition = *Vine*. 103.no. 1996. 32-37.p.

Számítógépes rendszer állománygyarapítási döntések támogatására

Állománygyarapítás; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi információkeresési rendszer; Vezetők tájékoztatása

A könyvtárosok újabban több forrásból, több szállítási csatorna útján is beszerezhetik ugyanazokat az információkat. Például sok folyóirat beszerezhető nyomtatott változatban, CD-ROM-on, online szolgáltatás útján vagy – eseti megrendelésre – dokumentumszállító vállalatoktól.

Az Egyesült Királyság „Elektronikus Könyvtárak” programja keretében a szerzők egy egyszerű döntéselőkészítő eszközt fejlesztettek ki, amelynek segítségével a könyvtárvezetők összehasonlíthatják egy adott cím teljes költségeit a rendelkezésre álló források szerint. Az alkalmazott költségelemzési módszert a MA/HEM (Methodology for Access/Holdings Economic Modelling) munkacsoportja fejlesztette ki, kezelésére a Microsoft Excel táblázatkezelő szoftvert használták fel, s a kész terméket a SCOUNL *Acquisitions Decision Support Tool* néven forgalmazza.

(Autoref. alapján)

97/272

BAKKER, Trix: The implications of the electronic library for collection development in the Netherlands = *Eur.Res.Lib.Coop.* 6.vol. 1996. 4.no. 356-366.p. Bibliogr.

Az elektronikus könyvtár hatása az állománygyarapításra Hollandiában

Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat

A forrásmegosztás két okból került ismét előtérbe: az információ digitalizálásának rohamos fejlődése felgyorsítja és megkönnyíti a forrásmegosztást; az elektronikus könyvtár és a forrásmegosztás összekapcsolása költségcsökkentéssel kecsegtet a felsőoktatási könyvtárakban. Hollandiában az elmúlt évtizedekben a felsőoktatási könyvtárak költségvetése változatlan maradt, így az áremelkedések miatt vásárló erejük meredeken csökkent. Az interdiszciplináris kutatások növekedése, a specializálódás, a dokumentumkínálat exponenciális bővülése (mind címekben, mind az információhordozók típusait illetően) ugyanakkor megnöveli az olvasói igényt. A kritikus helyzetből a forrásmegosztás (a hozzáférés és dokumentumszolgáltatás javítása, valamint az összehangolt állományfejlesztés) a legnyilvánvalóbb megoldás.

1970 és 1990 között a cédulakatalógus számítógépre vitele és a főbb könyvtári rutinfeladatok automatizálása volt a változás paradigmája a tudományos könyvtárakban. Ebben a holland

könyvtárgépesítési és hálózatfejlesztési központ (PICA) fontos szerepet játszott, különösen a központi szolgáltatásain keresztül: pl. az 1979 óta működő osztott katalogizálási rendszer keretében a Kongresszusi Könyvtár, a British Library és a Deutsche Bibliothek új rekordjait hetente töltik le, míg a holland nemzeti könyvtár, a Koninklijke Bibliotheek online módon viszi be a holland nemzeti bibliográfia tételeit, s azok azonnal hozzáférhetővé válnak a résztvevő könyvtárak számára. A holland központi katalógus pedig a központilag tárolt referenz-adatbázis segítségével könnyíti meg a könyvtárközi kölcsönzést.

A nyitott könyvtári rendszert (OBN) 1989-ben hozta létre a PICA (az ország tudományos kutatási hálózatának, a SURFnetnek a pénzügyi támogatásával). Az 1990-es évek paradigmája a hozzáférés lett: az információs források szolgáltatásának javítása a könyvtárak között, szélesebb körű használói önkiszolgálással. 1993-ban az OBN a PICA Online Contents nevű adatbázisához való közvetlen használói hozzáféréssel bővült. Az adatbázis a holland könyvtárakban leggyakrabban használt 12 500 folyóirat tételeit tartalmazza, s a RAPDOC dokumentumszolgáltatató rendszer egészíti ki. 1994 óta a 200 holland könyvtár több mint 7 millió könyvének és 455 ezer időszaki kiadványának adatait tartalmazó központi katalógus is hozzáférhető az OBN-en keresztül. A használók közvetlenül megrendelhetik a dokumentumszolgáltatást, átutalással fizethetnek, s a folyóiratcikk 48 órán belül megérkezik a megadott (elektronikus) címre. A könyveket 4 napon belül kézbesítik abba a könyvtárba, amelynek a használó a tagja. A fogadó könyvtár a saját kölcsönzési rendszerében regisztrálja a könyv kikölcsönzését, és felel a könyv visszaküldéséért. Ily módon a használó számára a rendszer úgy működik, mintha egyetlen integrált könyvtár lenne.

A forrásmegosztás fő hajtóereje az áremelkedés (és a járulékos műszaki költségek növekedése), ami miatt az egyes könyvtárak 1970 óta a világ dokumentumtermésének egyre kisebb hányadát képesek megvásárolni. 1990-ben a tizenhárom holland egyetemi könyvtár 30-50%-kal kevesebb kötetrel gyarapodott, mint 1980-ban, miközben összesített beszerzési keretük 28%-kal volt nagyobb. A lemondott címek ellenére az időszaki kiadványok a keretek egyre

nagyobb részét követelik maguknak (átlagban 70%), vagyis a könyveszerzés gyors ütemben esik vissza.

1993-ban a Koninklijke Bibliotheek által összehangolt, együttműködésen alapuló állományépítés pragmatikus stratégiáját vezették be. A központosított, átfogó megközelítés helyett most differenciált, s az állománygyarapító könyvtárosok vitacsoportjaira irányuló megközelítést alkalmaznak. Az összehangolt állományépítés eszközei a „conspectus”-módszer, a holland osztályozási rendszer (NBC), valamint a PICA központi adatbázisa, az osztott katalogizálási rendszer. Az együttműködési motivációt a helyzet kritikus jellege biztosítja. Mindenekelőtt el kell készíteni az összes résztvevő könyvtár állomány-, ill. gyűjtemény-profilját, hogy hiteles képet lehessen kapni a holland gyűjtemények erősségeit, gyenge pontjait, ill. hiányait illetően. Az együttműködésen alapuló állománygyarapítás a szűkös erőforrások hatékony csatásorba állítását célozza, azaz a szakirodalom választékát igyekszik növelni a kevésbé használt, ill. szűk szakterületre vonatkozó publikációk szükségtelen átfedéseinek minimalizálása révén.

Helyi szinten jelenleg a 11 résztvevő közül öt dolgoz ki gyűjtőkori profilt. Az egyes gyűjtemények erős vagy gyenge pontjait a nemzeti könyvtárban a conspectus módszerrel térképezik fel (a könyvtárak a gyűjteményeiket, ill. gyűjtési szintjeiket az NBC 2000-s tárgyszójegyzékének segítségével, egy 0-tól 5-ig terjedő skálán fejezik ki). A PICA ezeket a profilokat egy központi adatbázisban rögzíti. A profilokhoz a közvetlen használók is hozzáférhetnek majd.

1995-ben a Koninklijke Bibliotheek kvantitív vizsgálatban mérte fel a holland felsőoktatási könyvtárak jelenlegi állománygyarapításának minőségét, 22 témakörben. Az adatoknak egy mértékadó német könyvtárral való összevetéséből kiderül, hogy a holland könyvtárak a hasonló jellegű német könyvtárak külföldi beszerzéseinek csak kb. felét szerzik be (s ez az adat a tudományos szempontból nem releváns tételek kizárása után is csak 70%-ra nőtt, de egyes területeken ennél is lényegesen alacsonyabb volt). Mindebből az következik, hogy a holland könyvtárakban a külföldi szakirodalom egyre zsugorodik, s ebből csak az együttműködés jelenthet kiutat.

Az információtechnológia gyors fejlődése a könyvtárak aktív szerepvállalását követeli meg. Az állománygyarapító könyvtárosnak tájékozottnak kell lennie az intézmény kutatási és képzési programjai felől, hogy mire van szükség és mi szerezhető be, ismernie kell a számítógépeket, a CD-ROM-ot, az online adatbázisokat, az Internetet, s ez új készségek elsajátítását jelenti. Maga a gyűjtés fogalma is megváltozik a digitális könyvtári környezetben: a gyűjteményekben keverednek a hagyományos dokumentumok (ide értve a nem nyomtatott kiadványokat is), valamint azok a digitális források („virtuális gyűjtemény”), amelyekhez az olvasó garantáltan hozzáférhet. A katalógus a hagyományos bibliográfiai rekordokon túlmenően off-line elektronikus dokumentumokat (pl. CD-ROM) is feltár, továbbá a hálózaton elérhető információkra nyíló kapu (gateway) is jelentőssé válik.

Az Internet egyre népszerűbb a holland felsőoktatási könyvtárakban. A Koninklijke Bibliotheek által gondozott országos hálózati információs szolgálat (InfoServices) részeként 1993-ban a holland osztályozási háló (NBW) is felkerült a Gopher-re, majd 1995 elején a Word Wide Web-re települt át. Az NBW projektet 1996 végén tervezték kiértékelni.

(Mándy Gábor)

97/273

ENDERLE, Wilfried: Shared digital collection development: the first steps to the virtual library = Eur.Res.Lib.Coop. 6.vol. 1996. 4.no. 367-382.p.

Elektronikus dokumentumok közös gyarapítása: első lépések a virtuális könyvtár felé

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Számítógép-hálózat

A szerző áttekinti az osztott digitális könyvtárak állományfejlesztésének szervezését, a digitális tudományos szakkönyvtár tartalmát (mi esik az elektronikus információ körébe, hogyan lehet ilyen könyvtárakat kialakítani), s a helyi állomány fejlesztésének kérdéseit, elemezve néhány már működő, ill. csak tervezett vállalkozást.

A digitális könyvtár megvalósításának döntő kérdése nem műszaki, hanem szervezési, könyvtáron belüli probléma. A könyvtárosoknak kell előbb egyetérteni a témaköri felosztást, a költségek fedezését, valamint a dokumentumokhoz való hozzáférést illetően.

Németországban tervet dolgoztak ki a speciális szakterületekről (Sondersammelgebieten-Plan, SSG), amelyet a Német Tudományos Társaság (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) szponzorál és felügyel. A tudományterületek egészét 110 fő szakcsoportra osztották, s ezeket 36 könyvtár gondozza, amelyek a releváns szakirodalmat a lehető legnagyobb teljességgel gyűjtik, és állományukat korlátozás nélkül rendelkezésre bocsájtják a könyvtárközi kölcsönzésen keresztül. Ennek a rendszernek nyilvánvalóan ki kell terjednie a digitális adathordozókra, s a program igazán akkor valósul meg, ha a használók közvetlenül is hozzáférhetnek az osztott állományhoz. Az SSG-ben részt vevő könyvtárak máris megkezdték szolgáltatásaik nyújtását az Interneten keresztül online dokumentumrendelés, ill. dokumentumszolgáltatás formájában, egyes könyvtáraik pedig a katalógusukat is hozzáférhetővé tették, a hálózaton tartalomjegyzék-szolgáltatást is nyújtanak.

Az egységesen strukturált hozzáférés kifejlesztésének nagy jelentősége van a helyi kezdeményezések sikere szempontjából. Ezek egyik példája a hamburgi Állami és Egyetemi Könyvtár WEBIS projektje. Ennek keretében Web-szervert fejlesztettek ki, amely strukturált hozzáférést tesz lehetővé az SSG-ben részt vevő könyvtárak elektronikus szolgáltatásainak teljes köréhez. A rendszer a használót egy menü-vezérelt szerkesztőprogram segítségével közvetlenül az illetékes könyvtár állományához irányítja.

A göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár SSG-Fachinformations-Projektje keretében (ezt is a DFG szponzorálja) földtudományokkal, földrajzzal, valamint matematikai alapkutatással foglalkozó elektronikai forrásokat lehet elérni. A projekt keretében az egyes tárgykörök irodalmának minőségi értékelésére irányelveket dolgoznak ki.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni az egyes könyvtárak személyzetének együttműködését, amelyhez új szervezeti formák szükségesek. Németországban a könyvtári rendszerek regionális szinten érzékelhetők elsőként (pl. Észak-

Rajna-Westfáliában). Az együttműködés másik alapkérdése a hozzáférés jogi oldalának tisztázása.

A MEDOC-projekt keretében (a Német Számítógépes Társaság, a karlsruhei Fachinformationszentrum, valamint a Springer-Verlag közös vállalkozása) egy számítástechnikai profilú digitális könyvtárat fognak kialakítani, amely a helyi állományokon kívül az Interneten fellelhető forrásokat is magába olvasztaná. A vállalkozás elsőrendű célja egy technikai modell kifejlesztése (ennek érdekében kb. 20 folyóiratra, 2-300 elektronikus könyvre és mintegy 1000 műszaki jelentésre korlátozzák), és megvalósításában a Michigani Egyetem Digital Libraries Project-jét próbálják követni, amennyiben figyelembe veszik a mesterséges intelligencia és a szakértői rendszerek terén végzett kutatásokat, és intelligens programokat alkalmaznak. Mindez csak az egyes összetevők közötti adatcsere szabványosítása révén valósulhat meg.

A német matematikusok berlini Konrad Zuse Központjában a már létező technológiához keresnek egy alkalmas szervezési megoldást. Abból indulnak ki, hogy a kutatók maguk is megszervezhetik a publikációikat. Fontos a hivatkozási és archiválási rendszer kifejlesztése. A fejlődés folyamán a régi értelemben vett állomány szerepét az információ széles spektrumához hozzáférést biztosító tematikus szerverek vesztik át.

A Pica által szervezett és koordinált WebDOC számos német és holland egyetemi könyvtár, ill. kiadó közös vállalkozása, amelynek általános célja olyan hálózati infrastruktúra megteremtése, amely lehetővé teszi, hogy a használat megtalálja az elektronikus dokumentumok leőhelyét. Az elektronikus úton hozzáférhető dokumentumok központi adatbázisában (WebCAT) a bibliográfiai adatokkal együtt tartják a tartalmi kivonatokat és a szakjelzeteket; a résztvevő könyvtárak gondozzák a dokumentum-szervereket, amelyekre a központi katalógus hivatkozik.

Cikke végén a szerző azokat az alapvető szempontokat sorolja fel, amelyeket elsősorban figyelembe kell venni a digitális könyvtár megvalósítását célzó projektek osztályozásánál.

(Mándy Gábor)

97/274

SHREEVES, Edward: Is there a future for cooperative collection development in the digital age? = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 373-390.p. Bibliogr.

Van-e jövője a digitális korban az állománygyarapítási együttműködésnek?

Alakfelismerés; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A információtechnológiai fejlődés a forrásmegosztás három fő területe közül az állománygyarapítási együttműködésre nem gyakorolt olyan erős hatást, mint a bibliográfiai hozzáférésre és a könyvtárközi kölcsönzésre. A sikeres állománygyarapítási együttműködési programok feltételeire vonatkozóan széles körű az egyetértés, e programok azonban mégsem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A jelenlegi változások, amelyek nyomán a könyvtár- és tájékoztatásügy a tömegméretű digitalizálás irányába halad, új lehetőségeket kínálnak az állománygyarapítási együttműködésre, de megkérdőjelezzik az elsősorban nyomtatott dokumentumokra épülő modellek alkalmazásának értelmét. Az állománygyarapító könyvtárosok legfontosabb megosztandó erőforrása a jövőben várhatóan nem az állomány lesz, hanem e könyvtárosok szakértelme.

(Autoref.)

97/275

DAVIS, Trisha L.: The evolution of selection activities for electronic resources = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 391-403.p. Bibliogr.

Az elektronikus dokumentumok gyarapítási szelekciójára szolgáló szempontrendszer fejlődése

Elektronikus publikáció; Előszerezeményezés; Multimédia; Optikai lemez

A szerző azt körvonalazza, hogy milyen irányban kell továbbfejlődnie a hagyományos ál-

lománygyarapításnak, hogy megfeleljen az új, elektronikus környezet követelményeinek.

A dokumentumválogatás (előszerzeményezés) hagyományos modelljében három alapvető kritériumot alkalmaztak: a szerző, ill. a kiadó hírneve; a tartalmi jegyek; valamint az adott formátumra, jellegzetességekre vonatkozó releváns részletek. Az elektronikus termékek kiválogatásának, ill. beszerzésének kritériumai azonban messze túlmennek a hagyományos modellen. Például nemcsak a dokumentum formátumát kell figyelembe venni, hanem azt is meg kell fontolni: milyen berendezéseket igényel, milyen módon lehet hozzáférni, szükséges-e a megvásárolni, vagy elég bérelni, továbbá milyen árstruktúrákban szerezhető meg.

Az elektronikus termékek állománygyarapítására ható két legfontosabb tényező: a technikai választási lehetőségek, valamint a használati jog (licenc) kérdésköre. Ami a műszaki oldalt illeti, az állománygyarapítónak szorosan együtt kell működnie a számítógépekkel és más műszaki szakemberekkel, hogy helyesen tudja értékelni a technikai adatokat, paramétereiket, követelményeket. A használati jog vonatkozásában Amerikában az 1976-os szerzői jogi törvény lenne irányadó, de az nem védi megfelelően az elektronikus termékek és szoftverek tulajdonosait, előállítóit és terjesztőit. Ezért sok ilyen cég saját licenc-szerződéseket használ, amelyek bizonyos pontokon kifejezetten ellentmondanak a szerzői jogi törvényeknek, s olyan kérdéseket érintenek, mint a használó azonosíthatósága, a termék képességei és a használat korlátozása. Mindezekkel kapcsolatban még a beszerzési döntés előtt konzultálni kell a megfelelő szakértelemmel.

A szerző végigmegegy az elektronikus termékek kiválasztásának minden kategóriáján, rámutatva ennek a munkának a fokozatos változásaira, ill. arra, hogy milyen irányban kívánatos továbbfejleszteni azt.

A hagyományos szerzeményezéshez hasonlóan az elektronikus termékek esetében is fel kell becsülni a kiadó hírnevét, tanulmányozni kell a termékeket áttekintő kiadványokat, szemléket. Az elektronikus piac új vonása, hogy ugyanazon adatbázisok más verziókban, más hozzáférési módszerekkel is megjelenhetnek. Sok szerzeményező előnyben részesíti a nagyobb cégeket

(mint pl. UMI, SilverPlatter, EBSCO), nemcsak a tartalom minősége miatt, hanem mert megbízható a szoftver, könnyű a hozzáférés, és használói tanácsadó szolgálatuk is van.

A tartalmi tényezők megítélése elektronikus termékeknél jóval bonyolultabb a nyomtatott kiadványok értékelésénél: figyelembe kell venni a képanyagokat, hanganyagokat, az adott elektronikus verzió esetleges eltéréseit a megszokottabb nyomtatott előzményétől (az elektronikus dokumentumokat könnyen lehet átstrukturálni, újracsomagolni az eladhatóság javítása érdekében, s nem biztos, hogy a könyvtárnak szüksége van erre vagy arra a változatra). Sok esetben érdemes mintát kérni, és „sajátkezűleg” meggyőződni a termék tulajdonságairól. (Más kérdés, hogy az előszeretettel kiküldött demo-változat lényeges paramétereiben is eltérhet az árazott terméktől, pl. kis adatállományban gyorsabban működik a keresőprogram, mint a valóságban.) A legjobb megoldás egy 30-napos kipróbálás keretében megvásárolni a terméket. (Ha a hálózatra is fel kell tenni a terméket a teszteléshez, még ennyi idő sem mindig elég, de némi hosszabbítást ki lehet alkudni.)

A formátum és a speciális adatok tekintetében fontos tényező a könyvtár által használt géppark; ha a termék a megfelelő formátumban, ill. „platformon” nem kapható, semmiképpen sem szabad megvenni. A program használóbarát jellege (a betöltés, a hozzáférés vagy a működtetés során) döntő tényező a kiválasztásnál. Javítják a termék esélyeit a használói kézikönyvek, a sablonok, sőt, a dobozon található adatok is. Az elektronikus dokumentumok esetében megvizsgálódók még: a parancs-struktúrák, a képernyőképek, a rendszer válaszideje, a súgók (help screens).

A műszaki tényezők közül az archiválás lehetősége tér el legjobban a hagyományos dokumentumok értékeléstől. Itt az adatfájlok, a kereső szoftver és az operációs rendszer biztonságát, a távhozzáférési kapcsolódások (remote links) stabilitását, valamint a tárolás költségeit kell figyelembe venni, s ennek során a szerzeményező könyvtárosnak egy sor szakemberrel kell együttműködnie.

A hozzáférhetőség megítélése olyan kérdéseket is felvet, mint a kliens-szerver technológia, a Z39.50-es szabványnak való megfelelés vagy

a grafikus interfész sajátosságai. Különösen a hálózati alkalmasság vehet fel problémákat; az egy számítógépre tervezett CD-ROM termékek hibásan működhetnek a helyi hálózatra telepítéskor, és a keresés jelentősen lelassulhat. Ugyanígy problémák jelentkezhetnek a hálózaton installált szoftver új változatánál is (pl. a nyomtató kezelésében). Előfordulhat, hogy egy adatbázis használata csak egy bizonyos hardver-szoftver-kommunikációs konfigurációban lehetséges. Gondolni kell a termék új változatainak esetleg növekvő férőhely-igényére (a lemezen, a szerveren, illetve a CD-ROM tornyon), vagy a kereső szoftver új változatainak rendszeres beszerzésére. A használóbarát interfész a hozzáférhetőségnek is fontos eleme; itt olyan tényezőket kell megvizsgálni, mint a menü-szerkezet ill. parancsnyelv, a képernyőképek, az online súgó, a logikai operátorok alkalmazhatósága a keresésben. A demo-példányok tesztelése során célszerű néhány használóval is kipróbáltatni a terméket.

Az archiválást nem szabad az adatbázisok előállítóira bízni, mert nem érdekeltek a régi adatok megőrzésében. Ez sok helyet, időt és pénzt igényel, amire a könyvtárakban is költségvetést kell biztosítani.

A válogatás során figyelembe kell venni a használatot korlátozó licenc-szerződéseket: hogyan határozzák meg a használatra jogosultak körét és létszámát (pl. egy felsőoktatási könyvtárban csak a beíratkozott hallgatók számítanak jogosult használóknak, vagy az is, aki az utcáról jön be; tisztázni kell a bejáró diákok, az óradó tanárok, a vendégprofesszorok hozzáférését stb.). Néha nem a használói kategóriákat határozzák meg, hanem bizonyos mennyiségű használatot engedélyeznek; néha a megvásárlás csak egy helyszínre (épületre, telephelyre, helyiségre stb.) vonatkozik, s minden bővítéshez külön engedély kell. A használat ilyen szűkítése idegen a könyvtáraktól, s ezért külön is figyelni kell a kikötésekre. Tipikus használati kérdések: az adatbázisban való keresés joga, a találatok kinyomtatásának, ill. lemezzre letöltésének joga, s a szoftverről való biztonsági másolat készítésének joga. A főszabály, hogy semmi olyasmire nem számíthatunk, amit a licenc-szerződés kifejezetten nem garantál.

A szerződéses kötelezettségekre is nagyon oda kell figyelni, mert amit a beszerzéssel a

könyvtár magára vállal, azt teljesítenie kell (pl. a régi CD-ROM lemezek visszaküldése, a jelszavak kiadásának korlátozása, a jogosulatlan használat kizárása stb.).

(Mándy Gábor)

97/276

VOGEL, Kristin D.: Integrating electronic resources into collection development policies = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 2.no. 65-76.p.

Az elektronikus dokumentumok beillesztése az állományalakítási politika egészébe

Állományalakítás; Elektronikus publikáció; Gyűjtőköri szabályzat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az állományalakítási politika létfontosságú a könyvtáros számára, hiszen magában foglalja mindazokat a direktívákat, amelyek az előszerzeményezésre, a gyarapításra és a dokumentumok hozzáférhetővé tételére vonatkoznak. Irányelveket ad a dokumentumok szelekciójához és megőrzéséhez az egyes szakterületeken, meghatározza a gyűjtés körét és mélységét. Enélkül a könyvtár csak „gyarapítja” gyűjteményét (pénzt költ és növeli a dokumentumok számát), de nem fejlesztí ésszerűen és rendszeresen.

Mindaz az elektronikus dokumentumok gyűjtésére ugyanúgy érvényes, mint a könyvekére. Az állományalakítási politikának az elektronikus dokumentumokra való kiterjesztése teszi csak lehetővé, hogy ezek is elfoglalhassák megfelelő helyüket a gyűjteményben. Ilyen politika iránymutatása nélkül a beszerzett elektronikus dokumentumok csak esetleges, rendszertelen csoportokat alkotnak, amelyek vagy segítik a könyvtár céljainak elérését, vagy sem.

(Autoref.)

97/277

HOLLEMANN, Curt: Collection issues in the new library environment = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 2.no. 47-64.p. Bibliogr.

Az elektronika és a hozzáférés korlátai

Dokumentum szolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az elektronikus könyvtári dokumentumok aránya nyilvánvalóan gyorsan növekszik a nyomtatottakhoz képest, de ma már egyre többen vitatják azt a kezdeti elképzelést, amely szerint a könyvtárakból idővel teljesen eltűnnek a nyomtatott dokumentumok. Az új tudományos munkák kiadásában is marad szerepe a nyomtatásnak, mivel papírról olvasni több szempontból előnyösebb, mint képernyőről. Ami pedig a régebbi dokumentumok konverzióját illeti: hasznos tervek születnek szépirodalmi művek, történeti források stb. nagy volumenű konverziójára, az emberiség egész írásos hagyatékának vagy legalábbis a nagykönyvtárak teljes anyagának a konverziója azonban anyagi, technikai és szervezési szempontból egyaránt képtelenség.

A „birtoklás” és „hozzáférés” szembeállítása sem reális; mindkettőnek megvan a szerepe a maga helyén. Még az is csak nagy megszorításokkal érvényes, hogy a birtoklás „a hozzáférés leggyorsabb módja” és a hozzáférés „a birtoklás legolcsóbb módja”. Ha a keresett könyv épp nincs a polcon, az előkerítése több időbe kerül, mint könyvtárközi kölcsönzéssel való meghozatása; olyan olvasó is van, aki inkább megrendel egy cikket a dokumentumszolgáltató cégtől a saját számítógépére, mint hogy bemenjen érte a könyvtárba. A hozzáférés relatív olcsósága pedig a használat mértékétől függ, amint ezt szélsőséges példával illusztrálja a szerző: könyvtárban két pszichológiai szakfolyóiratot egy év alatt 394, ill. 388 esetben használtak az olvasók,

ezek 127,50, ill. 126 dolláros előfizetési díját tekintve egy-egy használatuk 0,32 dollárba került, a cikkek egyenkénti megrendeléséért viszont az egyik folyóirat esetében 14, a másik esetben 5,70 dollárt, összesen közel 8000 dollárt kellett volna kifizetnie a könyvtárnak. Vigyázni kell tehát, hol van a használat gyakoriságának az a határa, amely alatt már gazdaságosabb a cikkenkénti beszerzés, mint a folyóirat előfizetése.

A hozzáférés kérdése összefügg azzal az elvben indokolható, bár gyakorlatilag soha meg nem valósítható szép elképzeléssel is, hogy a könyvtár elégítse ki (lehetőleg ingyen!) minden olvasójának minden információigényét. A tájékoztatás örök tragikumája az, hogy ez a valóságban képtelenség, s az is marad. Jelenleg a könyvtár az igények indokolt volta, ill. kielégítésük költségei (pénz és munka) alapján szelektálja az igényeket, hogy anyagi korlátai között a legeredményesebben szolgálhassa olvasóit.

Az egyetemi könyvtár gyarapítási politikája ebből a szempontból kétféle alapelvhez igazodhat a jövőben. Az első: az eddigi koncepciónak megfelelően beszerzi azokat a dokumentumokat, amelyekre a könyvtárosok legjobb tudomása szerint az oktatásnak és a kutatásnak viszonylag legnagyobb szüksége lesz. A másik, „demokratikusabb” forma: az olvasók konkrét igényeit igyekszik azonnal kielégíteni a könyvtár, természetesen elsősorban a dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításával. Ott a bökkenő, hogy az anyagi lehetőségek itt is határt szabnak az igények kielégítésének, itt is szelektálni kell ezeket az igényeket. Csakhogy az előbbi esetben a dokumentumok fontossága alapján szelektálnak, figyelembe véve a használók valamennyi rétegének szükségleteit – itt viszont óhatatlanul előtérbe kerül az igénylő személye: ha egy professzor és egy elsőéves hallgató igénye között kell választani, aligha lehet kétséges a döntés. A hozzáférés eseti biztosítására épülő információellátás tehát szükségszerűen válik még „antidemokratikusabbá”.

(Kövendi Dénes)

97/278

SKINNER, Robert: Collecting bits: the Internet as a library resource = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 3-4.no. 121-137.p. Bibliogr. 73 tétel.

Bitek gyűjtése az állomány számára: az Internet mint állománygyarapítási forrás

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Könyvkiadás; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az 1995-ben, 15 nagy amerikai tudományos könyvtár által megalapításra javasolt Országos Digitális Könyvtári Szövetség (National Digital Library Federation) céljával egy osztott, nyitott, s az Interneten keresztül globálisan hozzáférhető digitális könyvtár létrehozását tűzték ki. De a dokumentumok helyi digitalizálása csak egy lépésfok lehet; a könyvtár irányíthatja is az olvasót a hálózaton elérhető dokumentumokhoz. A cikk célja a formátum-kérdés megvizsgálása az Internetnek mint számításba jövő forrásnak a szempontjából.

A formátumba nemcsak az információhordozó típusa tartozik bele, hanem a hozzáférés módja, nevezetesen az információcseréhez használt protokoll is. Jelenleg több mint 700 külön protokollt használnak, a szerző ezek közül csak a leginkább elterjedteket vizsgálja meg.

A World Wide Web Hypertext Transport Protocol-ja (HTTP) bonyolítja le a legnagyobb forgalmat, s a „hyper”-mozgás ebben a valamilyen szempontból összetartozó dokumentumok összekapcsolása (link). Az állománygyarapítás szempontjából nem mindegy, hogy ez a kapcsolat egyedi dokumentumokra vagy kapcsolatok gyűjteményére mutat-e. Bizonyos dokumentumokat annyira fontosnak ítélnék, hogy megjelenítjük az online katalógusban (OPAC), míg másokra csak ezeken a kapcsolaton keresztül, csoportként összevonva utalunk. A Web-böngészők más protokollokat (Gopher, FTP stb.) is tudnak kezelni, s a Z39.50-es szabvánnyal kombinálva más szolgáltatások használói felületévé (front end) is válhatnak.

A Gopher elsősorban a szöveges információ közvetítője. Itt a távoli rendszerek sajátosságainak nehéz kezelhetősége, valamint a kapcsolatok stabilitásának kérdése a két legnagyobb probléma. Az Interneten elérhető dokumentumok olyan gyorsan változnak, hogy a kapcsolatok és indexelő rendszerek nehezen tudnak lépést tartani velük. (A szerző ezeknek a kapcsolatoknak automatikus ellenőrzését javasolja.) A Usenet-en 10 ezernél több elektronikus konferencia zajlik, amelyek archivált anyagait szintén Gopherrel szedhetjük össze. A könyvtáraknak viszont meg kell gondolniuk, melyekre érdemes ezek közül helyet és időt szánni.

Ha az Internetet a hagyományos könyvtári dokumentumok szempontjából vizsgáljuk meg, szembeűnik a hozzáférhető elektronikus kiadványok viszonylag alacsony száma (1800 kötet – szemben a könyvtárakban őrzött kötetek millióival). A meglevő könyvek digitalizálásának három fő módja van: „sima” ASCII-szöveg (ez jelenleg a legelterjedtebb, de nem alkalmas tipográfiai jelek, diakritikus jelek vagy képek rögzítésére); ennek alesete a „bővített” ASCII, amelybe már beleférnek bizonyos idegen nyelvi karakterek, de ez még mindig túl kevés.

Az Adobe Acrobat és a hozzá hasonló szoftverek használatával elő lehet állítani az eredeti oldalak pontos megfelelőjét, s ezzel már nemcsak a szöveget lehet megjeleníteni.

A harmadik mód a kettő vegyítése, amelynek révén különböző betűkészleteket, betűméreteket lehet használni, ugyanakkor a hypertext, ill. „hypermédia” funkcionalitás is megvan. A HTML (Hypertext Markup Language) az Internet közvetítő nyelve, de valójában az ISO által kidolgozott, sokkal gazdagabb lehetőségekkel rendelkező SGML (Standard Generalized Markup Language) egyik alfaja. Az SGML többek között a szövegszerkezettel és stílussal kapcsolatos adatokat is kódolni tudja. Ennek a harmadik megközelítésnek variánsai az oldalakat leíró nyelvek (mint pl. a PostScript vagy LaTeX), amelyek teljes mértékben vissza tudják adni az adott oldal grafikai információját (bár strukturális adatokat nem tudnak kódolni).

Az Interneten elérhető elektronikus könyvek olyan kezdeményezéseknek köszönhetik létüket, mint a Gutenberg Project, a Wiretap vagy az Oxford Text Archive. A cikk egyenként ismerteti ezeket.

Állománygyarapítási szempontból igen lényeges tudni, milyen dokumentumtípust honnan lehet letölteni. A műszaki jelentéseket általában a kibocsátó intézmény archívumaiban találhatjuk meg, index-szolgáltatásokat is igénybe vehetünk, pl. a számítástechnikában a CS Tech Report Broker kb. 30 ezer műszaki jelentést tár fel. Preprint-gyűjteményeket különböző tudományos szervezetek gondoznak, pl. a Nonlinear Science e-Print Archive, vagy a Virginiai Egyetem könyvtárának elektronikus dokumentumközpontja által működtetett Online Scholarship Initiative. Az olyan online segédletek, mint a gyakran feltett kérdések (FAQ) listái hasznos források a tematikus információ nyomonkövetésére, ilyen a Michigani Állami Egyetem által gondozott index (The Clearinghouse for Subject-Oriented Internet Resource Guides). Az adattárak közül az AT&T „zöld számos” telefonkönyve, a NYNEX interaktív „arany oldalai” (az Egyesült Államok északi államaiban működő cégekről) és a Fortune magazinnak az 500 legsikeresebb amerikai vállalatáról fenntartott kalauza említhető meg. Az INTERNIC ezeknek az adattáraknak a másodfokú szolgáltatása.

A folyóiratok jó része hobby-rajongók számára létezik az Interneten, sok közülük nem hivatalos kiadó terméke (az ARL Electronic Journals and Newsletters Directory kb. 400 tartalmasabb címet sorol fel). Bár néhány ASCII-formátumú folyóirat jó hírnevet szerzett magának (pl. a Bryn Mawr Classical Review, vagy a PostModern Culture), a legtöbb újabb címet grafikus üzem módban teszik közzé (pl. az Elsevier Science TULIP vállalkozása keretében, vagy az OCLC Electronic Journals Online nevű szolgáltatásában, amely 5 folyóiratot tesz hozzáférhetővé modemen keresztül, s kettő ezek közül az Interneten is elérhető).

A tudományos egyesületek közül az Amerikai Vegyész Társaság CORE nevű digitális könyvtárában 20 folyóirat 5 évfolyamának anyagát őrzik (kb. 425 ezer oldal, mind bittérképes-digitalizált, mind SGML-formátumban).

A nagy médiacégek is kísérleteznek az Interneten történő publikációval: pl. a TimesFax (a New York Times napi Internet-változata Adobe Acrobat formátumban) vagy a Time Online (a Times hetilap anyagából).

A kormányzat hivatalos dokumentumai is egyre inkább elérhetők az Interneten, pl. az amerikai szövetségi költségvetés, térképek, népszámlálási adatok, adónyomtatványok. Ezek legfontosabb forrása a FedWorld, az NTIS szolgáltatása (jelenleg kb. 10 ezer dokumentum érhető el telnettel, és az Interneten nem szereplő kb. 130 hirdetőtáblához is nyújtanak modemes hozzáférést), továbbá a GPO Access (ez egy WAIS-szerver, amely olyan kormányzati dokumentumok teljes szövegű visszakeresését teszi lehetővé, mint a The Federal Register, The Congressional Record, Congressional Bills, Public Laws, History of Bills, GAO Reports vagy az amerikai törvénykönyv, a United States Code).

A szövetségi kormányon kívül 39 amerikai állam, valamint száz város is jelen van az Interneten (a legtöbb Kaliforniából), a városi Web-oldalak (pl. az Austin City Connection) többnyire helyi híreket, közszolgálati tv-műsorajánlatot, munkaközvetítést, helyi szolgáltatásokat tartalmaznak. A hivatalos dokumentumok közreadói között nemzetközi intézmények is vannak, pl. az Unicef, a NATO vagy az Európai Unió. Az Egyesült Államokon kívüli városi Internet-oldalak elsősorban turisztikai célokat szolgálnak.

A nem hagyományos dokumentumtípusok között vannak kották (legtöbbjük MIDI-formátumban, azaz lejátszhatóan), hangfelvételek, rádióműsorok, fényképek (ld. a The Clearinghouse of Image Databases listáját vagy a Kongresszusi Könyvtár kiállítási anyagait és az American Memory nevű adatbázisát; a Smithsonian Intézet és az amerikai Nemzeti Orvostudományi Könyvtár is nagyszabású képdigitalizálási projekteket kezdett), kéziratok (pl. a British Library „The Electronic Beowulf” projektje), video (pl. a már említett American Memory keretében, de helyszíni közvetítésekkel is próbálkoztak már, pl. az oklahomai robbantás idején), térképek (pl. SPOT Satellite Images, a NASA Mars-atlasza, vagy a TIGER Mapping Service, amely használói kérésre szolgáltat testre szabott térképeket), és természetesen elektronikus dokumentumok is (pl. a Kaliforniai Egyetem társadalomtudományi adatbázisa vagy a Thesaurus Musicarum Latinarum).

(Mándy Gábor)

Lásd még 380, 324

97/279

MARCUM, Deanna B.: The preservation of digital information = J.Acad.Libariansh. 22.vol. 1996. 6.no. 451-454.p.

A digitális információk megőrzése

Alakfelismerés; Átjátszás; Avulás -fizikai; Dokumentum -gépi információhordozón; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

Az Egyesült Államokban 1968-ban hozták létre a Megóvási és Hozzáférési Bizottságot (Commission on Preservation and Access), a tudományos könyvtárak állománymegővésének hangsúlyozására, ill. finanszírozására. A bizottság a porladó kötetek mikrofilmzésére koncentrált, mert ez volt az akkor ismert egyetlen technika, de ez nem segítette elő eléggé a dokumentumokhoz való hozzáférést. Mások már akkor sürgették a digitális formában való megóvást és hozzáférést, de erre nem volt elég pénz, a sürgetőbbnek ítélt mikrofilmzés mellett.

Nemsokára mégis elkezdődtek a kísérletek, s lassan kifejlődtek a bittérképes fényképek HTML-re és más formátumokra való átalakításának módszerei. A döntő kérdés azonban ez volt: mennyire lehet feltételezni, hogy a digitális másolatok a jövőben is megmaradnak, hiszen a digitalizált információnak mind a létrehozása, mind a használata olyan technológiáktól függ, amelyek igen gyorsan változnak, cserélődnek (s ezzel együtt kezelésük tudnivalói is feledésbe merülnek). Azt mondhatjuk, hogy a gyors változások miatt – és a lassan kialakuló szabványosítás dacára – a digitális információhordozók élettartama néhány évre rövidült. Az Interneten való publikálás könnyűsége emellett hatalmasan megnövelte a kontrollálatlan, kétes hitelességű dokumentumok számát, amelyek archiválása ugyancsak a könyvtárak gondjait növeli.

Mіндеzen újkeletű problémák megvitatására a Megóvási és Hozzáférési Bizottság, valamint a sok amerikai tudományos könyvtárat tömörítő RLG munkacsoportot hozott létre. A cikk – egy konferenciaelőadás átdolgozott változataként –

elsősorban ennek a munkacsoportnak a jelentését ismerteti.

A munkacsoport az információ felfrissítése (refreshing) helyett az információ vándorlását (migration) választotta kulcsfogalomként. Megkülönböztették a digitális archívumokat a digitális könyvtáraktól, az előbbieket fő feladatuként a rakározást és biztonságba helyezést, az utóbbiak feladatuként pedig a gyűjtést és hozzáférhetővé tételt határozva meg. A munkacsoport egy országos archiválási intézményrendszert képzelt el, amely az erre kijelölt intézményekből és egy biztonságos (critical fail-safe) mechanizmusból állna.

Mackenzie és van de Walle nyomán az azonos típusú, de másik adathordozóra, pl. floppyról floppyra való átmásolás (medium refreshing), a más típusú adathordozóra, pl. floppyról CD-re konvertálás (medium conversion), az egyik formátumról a másikra való konverzió (format conversion) mellett a technikai környezet migrációját (új típusú hardver és szoftver használatával) és a technikai környezet emulációját (új operációs környezetben, egy régebbi, elavult rendszer imitálását) is figyelembe kell venni.

A biztonságos mechanizmus azt is jelenti, hogy a kijelölt archívum az eredeti helyen nem biztonságosnak ítélt, de kulturális jelentőséggel bíró digitális dokumentumokat jogi felhatalmazással kimentheti. Többek között ily módon lehetne függetleníteni a rendelkezésre álló digitális információvagyonot a piaci erők hatásától. A bizottság felvetette, hogy a digitális információ létrehozója, ill. birtokosa feleljen elsődlegesen annak megőrzéséért is.

A munkacsoport ajánlásai közül néhány: javaslatok bekérése az ügy iránt érdeklődő archívumokból egy közös projekt elindításához; kísérletek és demonstrációs projektek támogatása az archiválási technikák és szolgáltatások körében (pl. a tulajdonjogok átruházásának és a hitelesítési mechanizmusoknak a terén); szabványok kidolgozásának összehangolása; egy országos információs infrastruktúra kidolgozásában való aktív részvétel; „fehér könyv” összeállítása a más archívumokban levő dokumentumok kimentésével kapcsolatos szerzői jogi kérdésekről; esettanulmányok és költségelemzések készítése a jelenleg használatos legjobb módszerekről.

Egy hasonló európai jelentéssel szemben, amely központosított digitális könyvtár felállítását javasolja, az amerikai munkacsoport lehetségesnek találja az intézmények széles körének bekapcsolását.

(Mándy Gábor)

Különgyűjtemények

97/280

MARTIN, Katherine F. – ROSE, Robert F.: Managing the CD-ROM collection development process: issues and alternatives = Collect. Manage. 21.vol. 1996. 2.no. 77-101.p. Bibliogr.

A CD-ROM gyűjtemény fejlesztésének problémái és megoldásuk különböző lehetőségei

Állományalakítás; CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A CD-ROM-ok gyűjteményét ugyanolyan szerves egységként, tervszerűen kell kialakítani, mint a hagyományos dokumentumokét.

Az állományalakítás első mozzanata: az anyagi fedezet biztosítása. Van, ahol a gyarapítási keretből csípnek le bizonyos összeget erre a célra, másutt külön alapítványi támogatásra vagy a hallgatók számítógép-használati díjaira építenek. Tisztázni kell, nem megy-e a CD-ROM-beszerezés hagyományos dokumentumok nélkülözhetetlen gyarapításának a rovására, s hogy milyen járulékos költségekkel (hardver, hálózat) jár e gyűjtemény kialakítása. A cikkíró intézménye, a UNI (University of Northern Iowa) néhány alapvető bibliográfiai adatbázissal kezdte 1988-ban a CD-ROM gyűjtemény kiépítését; előfizetésüket a folyóirat-gyarapítási keretből, az öt munkaállomás létesítését és hasonló költségeket a számítógép-használati díjából fedezte.

(Több más könyvtár a nyomtatott folyóiratok lemondása árán vásárol CD-ROM-okat.) Az új információforrásokat intenzíven használták az olvasók, ezért gyorsan növelték számukat, 1991-ben már az egész campusra kiterjedő CD-hálózatot helyeztek üzembe, s 1992-ben beszerezték első teljes szövegű adatbázisukat is. Néhány alapvető kurrens bibliográfiát és referáló lapot megtartottak nyomtatott formában, már csak azért is, mert a legfrissebb adatokhoz olykor ezek révén lehet hamarabb hozzájutni.

Nagy gonddal kell válogatni a CD-kínálatból. A szakirodalomban szerepel több részletes ellenőrzési jegyzék a válogatási szempontokról: a gyűjtőkör súlyponti területeire esik-e a CD tárgyköre, megvan-e a könyvtárban az indexelt dokumentumok jelentős része, gazdaságos-e a CD használata a nyomtatott formához képest, elég könnyen kezelhető-e, kompatibilis-e a könyvtár hardverjével, megbízható-e a kiadó cég, ad-e demólemezt, kedvezményt stb. – Meg kell határozni, kik illetékesek a deziderálásra; a UNI-n elsősorban a szakreferensek tesznek javaslatokat, a döntés a periodikus CD-ROM-ok esetében a központi periodikumbizottság, monografikus jellegűek esetében az állományalakítási osztályvezető dolga. A szakbibliográfusok közvetítik az oktatók kívánságait (ők más könyvtárakban végzett kutatómunkájuk során számos CD-vel megismerkedhettek). Speciális CD-ajánló úrlapokat is szerkesztett a könyvtár, külön a hallgatók és külön (részletesebbet) a könyvtárosok számára. Az új CD-t általában 60-90 napig tesztelik, mielőtt megvásárolnák. Nem hosszabítják meg az előfizetését, ha menet közben derül ki, hogy kevesen használják, túl bonyolult a kezelése, üzemzavart okoz a munkaállomáson vagy épp a hálózatban stb.

1991-ben dolgozták ki formálisan a gyűjtemény fejlesztésének irányelveit, ezek szerint a fontossági sorrend: 1. az egyetemi tantervben szereplő tárgyak köre, 2. általános kézikönyvek, bibliográfiák, 3. alapfokú információforrások a tantervben nem szereplő tárgykörökből; külön fejezetek foglalkoznak a finanszírozás, a szakterület, a szoftver, hardver, az eladók és a szolgáltatások kérdéseivel.

Növeli a gyűjtemény gazdaságosságát, hogy gyarapítási együttműködést alakítottak ki annak a felsőoktatási konzorciumnak a többi

tagjával, amelybe a UNI tartozik; hozzáférhetővé teszik egymás számára a CD-ROM-okat (amennyiben az eladóval kötött szerződés ezt megengedi), így meg lehet takarítani a párhuzamos beszerzéseket. Az együttműködésnek inkább a lehetőségei nagyok, mint az eredményei, mert nagy különbségek vannak az egyes intézmények gyarapítási politikája, gazdálkodása, gépi rendszere között.

Lényeges kérdés a CD-ROM hálózat létesítése. Nem mindegyik CD-ROM igényel hálózati használatot, magának a hálózatnak a kiépítése pedig nemcsak sokba kerül, hanem sokféle műszaki és szervezési problémát is fölvet. Ezek eldöntése a UNI-n elsősorban az elektronikus referenzmunka koordinátorának a dolga; igen fontos az ezzel kapcsolatos hatáskörök tisztázása.

A CD-ROM-okat többnyire nem megvásárolják, hanem bérelik, az ezzel kapcsolatos feltételek meghatározása kemény alkudozást igényel: megtarthatja-e a könyvtár az előfizetés lemondása esetén a meglévő lemez(ek)e)t, milyen mértékben készíthet róluk másolatot, egyszerre hány helyen használhatják a lemezt, kell-e külön bérleti díjat fizetni a hálózati használatért, pótolja-e az eladó a sérült lemezt a jótállási idő lejártá után is stb.

A személyzettől új ismereteket és többletmunkát igényel a CD-gyűjtemény üzemeltetése, a használók képzésében pedig egészen új helyzetet teremt. A tanulócsoportokban végzett oktatásban elveszi az időt az egyéb feladatok ismeretétől, ezért hasznos speciális szemináriumokat szervezni az önként jelentkezők számára; külön gondoskodást igényelnek a számítógépes munkában járatlan hallgatók. Az oktatók érthető módon azt kívánják, hogy őket külön-külön vezessék be a CD-ROM használatának rejtelmeibe. Mindezek mellett természetesen sokszorosított használati utasításokról is gondoskodni kell. Csökkenti ezeket a nehézségeket, ha minél több azonos típusú, azonos interfésszel működő CD-t szerez be a könyvtár, kivált a kezdeti stádiumban.

A könyvtárközi kölcsönzési kéréseket erősen szaporítja a CD-adatbázisok megjelenése, a hálózat üzembe helyezése pedig éppen 44%-kal növelte ezt az igényt egy év alatt. Ez a könyvtárnak nagy költségtöbbletet, az illetékes könyvtárosoknak pedig túlterhelést jelent. Ezért kerülni

kell olyan bibliográfiai adatbázisok megvásárlását, amelyek jórészt a könyvtárban nem található folyóiratok anyagát tárják fel (a teljes szövegű adatbázisoknak természetesen nincs ilyen negatív hatásuk). A könyvtárközi kölcsönzés túlterhelését az üzleti alapú dokumentumszolgáltatások használata is csökkenti; más kérdés, hogy ezt az igénylőknek kell-e megfizetniük, vagy a könyvtár fedezni tudja a költségeket.

(Kövendi Dénes)

97/281

MESSMER, Gabriele: Mehr als nur Graue Literatur. Die Stelle für Amtliche Druckschriften in der Bayerischen Staatsbibliothek = Bibl.Forum Bayern. 25.Jg. 1997. 1.no. 47-54.p.

Több mint csupán szürke irodalom: a hivatalos kiadványok részlege a Bajor Állami Könyvtárban

Hivatalos példány; Kötelespéldány; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár

A Bajor Állami Könyvtár már a 19. sz. elejétől gyűjti a bajor hivatalos kiadványokat, 1961 óta gyűjtőkörét az egész NSZK-ra kiterjesztette, a két német állam egyesülése után a volt NDK területére is. A hivatalos kiadványok terén a Bajor Állami Könyvtár egy virtuális nemzeti könyvtár funkcióját tölti be.

Bár az IFLA Hivatalos Kiadványok Szekciója 1982/83-ban definíciót dolgozott ki a „hivatali intézmény” és a „hivatalos kiadvány” meghatározására, a gyakorlatban nem ritka a bizonytalanság. 1996-ban a német kultuszminiszteri konferencia így fogalmazott: „A Szövetségi Köztársaság minden hatósága, hivatala vagy hivatalos intézménye köteles az általa kiadott vagy a megbízásából megjelent hivatali kiadványt egy példányban közvetlenül megjelenése után felszólítás nélkül átadni. (Minden kiadványt minden olyan fizikai formában, amelyben azok megjelentek, függetlenül attól, hogy sajtó kiadásban vagy üzleti kiadónál jelentek meg.)”

A Bajor Állami Könyvtárban önálló részleget hoztak létre a feladat elvégzésére. (Csak a nem-bajor anyaggal foglalkoznak, a bajor kötelespél-

dányok és a nemzetközi hatóságok, pl. EU, NATO iratainak gyűjtése más részleg feladata.)

A gyűjtőkört illetően – figyelembe véve a könyvtár csökkenő anyagi lehetőségeit, a feldolgozás költségeit és a raktározás gondjait – kizárták a jelentéktelen információs értékű kiadványokat: a propagandafüzeteket, szórólapokat, a nem részletes rádió- és tévéműsorokat stb. Nem dolgozzák fel a 30 oldalnál rövidebb vitaanyagokat, preprinteket, munkaanyagokat sem. Nem gyűjtik tehát azokat a rövid életű, jelentőségüket hamar elvesztő anyagokat, melyeket nem fognak a jövőben a könyvtárban keresni, a jelenben pedig az Interneten keresztül egyszerűbben hozzájuk lehet jutni.

A katalogizálásnál a bibliográfiai leírás megkezdése előtt megnézik, hogy nem készült-e már leírás a műről a Deutsche Bibliothek-ban vagy valamelyik bajor könyvtárban. Ebben az esetben ui. csak az adaptálás a feladat. Ha nem: a kiadvány sorszámmal ellátva a raktárba kerül, majd egy negyedév múltán ismét felülvizsgálják, nincs-e átvehető, kész leírás? A legtöbb esetben ekkor már rendelkezésre áll a Deutsche Bibliothek bibliográfiai leírása. A feldolgozás átfutási ideje így meghosszabbodik, de még mindig rövidebb, mint a könyvek többségénél.

A szerzeményező csoport másik fő feladata a kiadványok beérkezésének kontrollálása. Az ellenőrzés részben a Deutsche Bibliothek-nél előfizetett cédulák, részben a Német Nemzeti Bibliográfia „B” (kisebb részben „A”) sorozata alapján történik. A csoport munkatársai más-más tartomány intézményeiért felelősek, összesen kb. 3100 intézményt tartanak nyilván.

Az éves gyarapodás kb. 12 ezer dokumentum, ebből 2-3 ezer monográfia, 4-5 ezer sorozati darab, 3 ezer folyóirat jellegű kiadvány. Mindezen kívül 1996-ban 546 mikrokártya és 74 CD-ROM ill. videokazetta került az állományba. A forgalomról nincs pontos adat. Legkeresettebbek a statisztikai kiadványok és a rendeleteket tartalmazó közlönyök.

(Katsányi Sándor)

97/282

RATCLIFFE, Eric: Local poets and libraries = Aslib Proc. 48.vol. 1996. 11/12.no. 271-275.p.

A helyi költők műveinek elhelyezése a könyvtárban

Felmérés [forma]; Irodalompropaganda; Költészet; Közművelődési könyvtár; Különgyűjtemény-helyismereti; Szabadpolc

Felmérés készült annak kiderítésére, hogy a brit könyvtárak milyen kritériumok szerint helyezik el a polcokon a helyi költők verseit a helytörténeti gyűjteményekben, ill. az általános „Versek” kategórián belül. A résztvevő könyvtáraktól azt is megkérdezték, hogy mennyire keresik, illetve vásárolják a helyi költők műveit, és népszerűsítik-e őket, pl. író-olvasó találkozók megszervezésével. Az eredmények komoly eltéréseket mutattak az elhelyezési politikával kapcsolatban. A szerző a helyi költők nagyobb mértékű reklámozására, továbbá gazdag regionális gyűjtemények kiépítésére szólít fel, amilyen pl. a Northern Poetry Library.

(Autoref.)

Feldolgozó munka

97/283

YOUNGER, Jennifer A.: Resources description in the digital age = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 462-487.p. Bibliogr.

Az állomány leíró feltárása a digitális korban

Dokumentum -gépi információhordozón; Elektronikus publikáció; Feltárás; Gépi dokumentumleírás

Az információs források leírása – népszerűbb szakmai nyelven: katalogizálás vagy indexelés – a digitális források gyors ütemű szaporodása miatt alapos felülvizsgálatra szorul. Az ez irányú kezdeményezések sok kérdést érintenek; a szerző a következőkkel foglalkozik: az alapvető meta-adatelemek meghatározása; a könyvtári katalogizálás céljainak és rekordszerkezetének vizsgálata; a források állandó lelőhe-

lye; javaslat adatregisztrációs táblázatok létrehozására a meta-adatrendszerek közötti átjárhatóság biztosítására. A hatékony hálózati információkeresés fontosságát szem előtt tartva a formális forrásleírás (leírási szabályzat) mellett foglal állást.

(Autoref.)

97/284

WARD, Martin L.: The future of the human indexer = J.Librariansh.Inf.Sci. 28.vol. 1996. 4.no. 217-225.p. Bibliogr.

Van-e még jövője a kézi indexelésnek?

Gépi indexelés; Indexelés

A szerző áttekinti az indexelés alapelveit és a kapcsolódó intellektuális jártasságokat, hogy kiderítse: mire van szükségük az automatizált indexelő rendszereknek ahhoz, hogy helyettesíthessék vagy kiegészíthessék az emberi indexelő tevékenységet. Megállapítja, hogy a hatékony indexelésnek – különösen a műszaki területeken – a következő követelményei vannak: a szakirodalom előzetes ismerete; annak megítélése, hogy mit és milyen mélységben érdemes indexelni; olvasási, referálási, katalogizálási és osztályozási jártasság. E jellemző követelményeket a POWERLINK nevű műszaki adatbázis számára készített rekordok példájával szemlélteti. Röviden megvizsgálja az emberi indexelő szoftve-ekkel való helyettesítésének lehetőségét, különös tekintettel az InTEXT nevű gépi osztályozási rendszer Object Analyzer nevű programjára. Arra a következtetésre jut, hogy jelenleg nem valószínű, hogy az automatikus indexelés kiszorítja az osztályozó szakembereket, de amint több teljes szövegű primer dokumentum lesz elérhető elektronikus formában, akkor a nagy tömegű, alacsonyabb szintű szövegek indexeléséhez (ha ezekre egyáltalán lesz igény) érdemes lesz gépi megoldásokat alkalmazni.

(Autoref.)

97/285

BEANEY, Sandie – CARPENTER, Leona: The indexing and retrieval of digital items = Inf.Serv. Use. 16.vol. 1996. 3-4.no. 209-221.p. Bibliogr. 8 tétel.

Digitális állományegységek indexelése és visszakeresése

Dokumentumleírás; Elektronikus publikáció; Formátum -gépi; Gépi információkeresési rendszer; Indexelés; Nemzeti könyvtár

A szerzők a British Library-nek a digitális dokumentumok feldolgozása terén tett erőfeszítéseit ismertetik. A beszerzési, feldolgozási és katalogizálási osztály (AP&C) által felállított Electronic Media Group feladata a tapasztalatok összegyűjtése és terjesztése, valamint a nemzetközi katalogizálási szabványok kidolgozásában való részvétel. Az Initiatives for Access program keretében egyes indexelési és hozzáférési módszerekkel kísérleteztek (pl. Novel szoftver használatával).

Az Electronic Media Group aktívan kiveszi a részét a számítógépes fájlokra vonatkozó ISBD(CF) szabvány kidolgozásából és finomításából; a 2. kiadás 2. nyers változata International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources címmel már kiadásra vár.

Az OCLC hivatalosan befejeződő Internet Cataloguing Projectje fejlesztését is figyelemmel kísérik, és részt vesznek a távoli gyűjteményekhez való hozzáférést elősegítő alkalmazások megvitatásában; itt pl. az URL-ek és PURL-ek (Persistent Uniform Resource Locators) használatáról van szó, s a PURL-ek változatlansága növelheti az Interneten való eligazodás stabilitását. A British Library ugyancsak részt vesz a MARC-formátumok összehangolásában, valamint az Internetre való alkalmazásában.

Az AACR2/MARC formátum olyan irányban fejlődik, ahol lehetővé válik a címlapnak grafikus formátumban a rekordhoz kapcsolása, fontosabb illusztrációk megjelenítése, kották, hanganyagok vagy videoklippek rekordhoz kapcsolása. Mindez segítene a használó számára a dokumentum azonosításában és felhasználhatóságának megállapításában.

További új terület a létező gyűjtemény digitalizálása, amelyet pl. a szövegbe kódolt rekordfej (TEI header; a TEI a Text Encoding Initiative kezdeményezésre utal) révén, amely lehetővé tenné a katalógusrekordnak az eredeti dokumentumból való automatikus előállítását. Egy tanácskozás tisztázta a fej megszerkesztéséhez szükséges minimális adatok körét, ez a „Dublin Core” ajánlasként vált ismeretessé, s célja az, hogy megkönnyítse, hogy maguk a szerzők – egy egyszerű adatlap kitöltése révén – kódolják a saját művüket.

A TEI2MARC (TEI-ből MARC-ba) program egy hasonló próbálkozás. A helyi online katalógus HTML-kapcsolódásai révén (egyszerű „rákattintással”) lehetővé válik a katalógusrekordból közvetlenül a leírt dokumentumra való ugrás. Ezt célozza a CATRONIA (Cataloguing and Retrieval of Information Over Network Applications) projekt.

Az Excalibur cég Electronic Filing System (EFS) nevű adatbáziskezelő rendszerét eredetileg ujjlenyomatok rendszerezésére és visszakeresésére alkalmazták, de a könyvtárak is kipróbálták: régi, sérülékeny nyomtatványok indexelésére és hozzáférhetővé tételére. A cég Adaptive Pattern Recognition Processing (APRP) eljárása nagy relevanciájú és kis helyigényű indexfájlokat eredményez. A természetes nyelvű szöveget fényképezik, s az intelligens „fuzzy” technológia alkalmazásával, a hibás írásmódok, helyi nyelvjárások figyelembevételével, továbbá szemantikus teauruszok segítségével kiváló eredményeket érnek el a feldolgozásukban. E technika révén nyomtatott katalógusokat online módon elérhetővé és kereshetővé lehet tenni, s ez különösen hasznos a British Library számára, amelynek sok katalógusa más-más korszakban, más-más leírási szabályok követésével készült (pl. a helyi pecsétek katalógusa, amelynek igen részletes leírásai most egyszerűen kereshetővé válhatnak, vagy a kották katalógusa, amelyből az eredetileg hiányzó keresztutalások most percek alatt megalkothatók).

A fényképek visszakeresésére az Electronic PhotoViewing System a képek miniatürizált változatait (thumbnail) az emberi képességekkel párosítja; itt a tapasztalt kereső néhány perc alatt képek százain futhat keresztül, s ezt képek szöveges indexelésére kiválóan fel lehet használni.

A könyvtáraknak különböző kérdéseket kell feltenniük, amikor ilyen és hasonló, a hozzáférést megkönnyítő szoftvereket beszereznek (pl. mennyire elégítik ki a könyvtár igényeit, nehéz-e a gondozásuk, mennyire veszi komolyan az előállító a könyvtárakat mint használókat). A helyi fejlesztésű, a rendelésre készített (bespoke) valamint a készen kapható (off-the-shelf) szoftverek közül a szerzők az olyan kész szoftvereket ajánlják, amelyeket könnyen a helyi szükségletekhez lehet igazítani.

A British Library hamarosan a nem hagyományos dokumentumok kötelempéldányainak feldolgozási problémáival kerül szembe, ezzel kapcsolatban számos előtanulmányt végeztek (a katalogizálásban, a hozzáférésben, az olvasótermek használatára gyakorolt hatásukat illetően). A szerzeményező és feldolgozó osztály az elektronikus folyóiratok feldolgozásának területén folytat kísérleteket.

Az új dokumentumok leírása számos olyan kérdést vet fel, amelyekkel az AACR2 revideált változata sem számolt, és felvetették már az objektum-orientált katalogizálás eszméjét is.

(Mándy Gábor)

97/286

MacDOUGALL, Susan: Rethinking indexing: the impact of the Internet = *Aus.Libr.J.* 45.vol. 1996. 4.no. 281-285.p.

Az indexelés új problémái az Internet fényében

Gépi indexelés; Hatékonyság; Indexelés; Számítógép-hálózat

Az Internet felgyorsította az elektronikus kiadványok elterjedését, megnyitotta a zsilipet a javarészt szűrés nélküli információáradat előtt. Ezzel az információkeresés is egyszerűen a használó felelőssége lett. Az online információ-tárolás és visszakeresés terén felhalmozott tapasztalatokat figyelmen kívül hagyják, a keresések nagy találati halmazokat és kis pontosságot eredményeznek. A használót nem látszik zavarani a keresés alacsony hatásfoka – legalábbis, amíg a keresésért nem kell fizetni.

Ez a helyzet nem kedvez az indexkészítőknek; az elektronikus információ közreadói, a hypertext-kapcsolatokra épülő menük és a keresőprogramok (search engines) kifejlesztői megkerülik őket, s az automatikus kulcsszavas indexelés, a gyakorlati rangsorokra alapozott technikák indexelő szakemberek nélkül is visszakereshetővé teszik a szövegeket.

Az indexkészítő számára kulcskérdés, hogy meddig igénylik még a munkáját, hogyan fognak változni az indexelő eljárások, s egyáltalán, milyen jövője lehet még ennek a szakmának. Meg kell vizsgálnunk, milyen szerepet játszhatunk az Interneten, milyen módszereket kellene átvennünk, ill. kifejlesztenünk.

Az elektronikus publikálás gyökerestől fel forgatta az indexelést. Az index nem a kiadvány végén található (mint a könyvekben), hanem az elején, esetleg egy külön fájlban, amelyet végig nyitva kell tartanunk. Felültheti egy kitáguló tartalomjegyzék formáját, esetleg valóságos teauruszt képezhet. A keresett terminus hypertext-utalás révén kapcsolódhat a dokumentumbeli előfordulásaihoz, de valamely más módon is elindíthatja a keresést. Mivel az index-kifejezés átalakul online kereső kifejezéssé, az oldalszámok irrelevánssá válnak. Az adatbázis-szolgáltatók már kifejlesztettek teljes szövegű dokumentumok kezelésére szolgáló eljárásokat, ezeket kell megvizsgálnunk. G. Cousins a CD-ROM termékekkel foglalkozva (Australian Society of Indexers Newsletter, Aug. 1996) megállapította, hogy a személy-, intézmény- és földrajzi neveket, valamint a konkrét évszámokat felesleges indexelni, hiszen ezek az adatok kulcsszavas kereséssel könnyen visszakereshetők. Ehelyett a tárgykörökre és az egyes bekezdések élén álló fogalmakra kell koncentrálni, felismerve, hogy a fogalmak implicit módon és eltérő terminológiával is előfordulhatnak.

Ahogy az Internet-eufória elül, a használók rájönnek majd, mennyire nehéz a megbízható információkat gyorsan megtalálni, és jobb visszakeresést fognak követelni. Persze, amíg a dokumentumok ingyen kereshetők, kérdés: ki és hogyan fog fizetni az indexelésért. Ha a használó hatékony visszakeresést akar, feltehetőleg majd fizetnie kell az indexelés által hozzáadott értékért.

Bár a hagyományos értelemben vett indexelés sem tűnik el, az indexkészítőknek nem sza-

bad elszalasztaniuk az Internetből adódó új lehetőségeket, lépést kell tartaniuk az új fejleményekkel.

(Mándy Gábor)

Lásd még 255, 287

Információkeresés

97/287

DESAI, Bipin C.: Supporting discovery in virtual libraries = J.Am.Soc.Inf.Sci. 48.vol. 1997. 3.no. 190-204.p. Bibliogr.

Az információkeresés megkönnyítése a virtuális könyvtárban

Gépi Indexelés; Gépi információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat

Közismert, hogy az Internet keresőrendszereinek hatékonysága még messze nem elfogadható. Ez sok kutatót késztetett arra, hogy új modelleket fejlesszen ki az Internet erőforrásainak indexelésére és keresésére. Ebben a cikkben a szerző egy egyszerű, több létező keresőrendszeren lefuttatott Internet-keresés eredményeit vizsgálja meg, majd két javasolt indexelő modellt tárgyal: a Dublin Core Elements List-et és a Semantic Header-t. Végül egy, a Semantic Headerre épülő indexelő- és keresőrendszert is bemutat. (Autoref.)

Lásd még 285, 343

Kölcsönzés

97/288

NICEWARNER, Metta – SIMON, Matthew: Achieving community borrower compliance with an urban university library's circulation policies: one university's solution = J.Acad.Lib. 22.vol. 1996. 6.no. 435-439.p.

A kölcsönzés biztosítása a nagyközönség számára egy városi egyetem könyvtárának kölcsönzési rendszerében

Bírság -kölcsönzésnél; Egyetemi könyvtár; Helybenolvasás; Kölcsönzés; Térítéssel szolgáló szolgáltatás

A Nevadai Egyetem (Las Vegas) könyvtárának újabb intézkedései biztosítják, hogy a külső használók hozzájussanak a könyvtár állományához, s ugyanakkor a könyvtár is megvédhesse az erőforrásait. Beiratkozáskor a külső kölcsönzőknek regisztrálniuk kell egy hitelkártyát, és alá kell írniuk egy nyilatkozatot, amely szerint a könyvtárnak joga van a hitelkártyájukat felhasználni a vissza nem hozott vagy megrongált dokumentumokkal kapcsolatos költségek megtérítésére.

(Autoref.)

97/289

RAMAKRISHNA REDDY, K.: Handling of non-return of documents: a case study from NICMAP library = Ann.Libr.Sci.Doc. 43.vol. 1996. 3.no. 116-120.p.

Hogyan kezeli a könyvtár a vissza nem hozott könyvek problematikáját? Indiai esettanulmány

Bírság -kölcsönzésnél; Leltárhány; Szakkönyvtár -műszaki

A tanulmány felidéz a könyvtár négy klaszikus funkcióját (beszerzés, tárolás, kezelés-feltárás, terjesztés), amelyek közül az utolsó funkció kifogástalan működéséhez szükség van egy jól kidolgozott kölcsönzési rendszerre. Megjegyzendő, hogy a dokumentumok visszakerülése és forgalomban maradása a kölcsönzőn is múlik. A könyvtárak szinte mindegyikében a dokumentumok bizonyos százaléka nem kerül vissza időben, különféle okok miatt, többszöri felszólítás ellenére sem.

Ha a dokumentumokat nem hozzák vissza, akkor mindent el kell követni azok pótlására. A kölcsönzött tételek több okból nem kerülhetnek

vissza: elvesztés, lopás, az elvesztett dokumentum nem kapható a piaci forgalomban, a ritka kiadványt a kölcsönző saját magának akarja megtartani, továbbkölcsönzés (nem tudja ugyanazt a dokumentumot visszaadni), könyvtári dokumentumok elajándékozása tiszteletpéldányként, a könyvtár nem következetes a felszólítók küldésében, a késedelmek kezelése nem megfelelő a könyvtárban.

A tanulmány megnevezi és táblázatokba foglalja a késedelmes dokumentumok fajtáit, a kölcsönzési státuszt, és kidolgozza a visszaszerzés, a pótlás folyamatát, módszertanát.

A lejárt határidejű kölcsönzések százalékos megoszlásából kiderül, hogy közülük legtöbb a könyv, és a mikroformátumú anyagok aránya a legkisebb.

A legfontosabb kérdés, hogyan járunk el a késedelmes olvasóval szemben. A cél az, hogy a könyvtár visszaszerezze a kölcsönzött dokumentumokat, vagy a pótlást biztosító összeget beszedje az érintettől.

Bangaloreban elsőként jegyzék készül a lejárt határidejű kölcsönzésekről leltári szám, szerző, cím, kiadási év, ár szerint. A könyvtárosnak tudnia kell azt is, hogy hány további példány található az adott dokumentumból a könyvtárban.

A második lépésben az intézmény könyvtári tanácsa eldönti, hogy mely dokumentumok esetén nem éri meg a várható adminisztrációs költséget a behajtási eljárás lefolytatása, és inkább a törlést választják. A listán maradó dokumentumokról a Tanács az alábbiakat rendelheti el:

- ismételt felszólító küldése;
- ha a dokumentum elveszett, a kölcsönzőnek a következő választási lehetőségei vannak:
 - a. hoz egy ugyanolyan, vagy friss kiadású anyagot pótlásra,
 - b. kifizeti a pótlással járó költségeket,
 - c. hozzájárul ahhoz, hogy tartozását levonják a fizetéséből;
- ha egyik fenti lehetőséggel sem él, akkor kényszerrel alkalmaznak, és hivatalos eljárással levonják a fizetéséből az okozott kár összegét.

A fenti eljárások adatszerű, táblázatos megjelenítését is láthatjuk a publikációban, így szemléletesebbé válik a leírt elvek gyakorlati érvényesítése.

A bangalorei könyvtárban egy olyan folyamat alakult ki, amely minimálisra csökkentheti a

jövőben a tartozásokat. Ennek keretén belül intézkedtek az alábbiakról:

- az egy alkalommal kölcsönözhető dokumentumok számának csökkentése;
- a késedelmi díjak növelése;
- a fontosabb dokumentumok helybeni használatra korlátozása;
- a térítés mértéke az eredeti ár kétszerese, 10% kezelési költséggel növelve;
- telefonos felszólítás legalább egy nappal a késedelmi díj számlázása előtt.

A dokumentumok helyes, hatékony kezelése érdekében megfelelő kölcsönzési rendszert kell kialakítani. Határozott szabályozásra van szükség, de a szabályzatok csak akkor hatások, ha az olvasó is együttműködik a végrehajtásukban. Természetesen emellett éber nyomon kell követni a kint lévő állomány sorsát.

A reguláció és a kényszerintézkedések mellett a hangsúlyt a megelőző intézkedésekre kell helyezni.

(Nagy Ferenc)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

97/290

FRANKEN, Klaus – KUON, Christa: Die ersten 100 Tage automatisierte Fernleihe in Konstanz = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 3.no. 440-446.p.

Az automatizált könyvtárközi kölcsönzés első 100 napja Konstanzban

Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel

1996. szeptember 16-án kezdték el rutin-szerűen használni az automatizált könyvtárközi kölcsönzést a konstanzi egyetemi könyvtárban. A szoftvert egy több éves DFG-projekt keretében fejlesztették ki, de jelenleg csak a kérések belső nyilvántartására szolgál, mivel a német könyvtárak jelenleg nem rendelkeznek megfelelő könyvtárközi kölcsönzési szoftverrel. A projektet lezáró beszámoló 1996 tavaszán jelent meg.

1996. szeptember 16-án kivonták a forgalomból a korábban használt kérőlapokat, s az olvasók egyik napról a másikra átálltak az új megrendelési űrlapra, amelynek három változata használható: az űrlap előhívható a KOALA rendszerben, egy Windows-űrlap a KOALA telnetes verzióján vagy egy webes űrlap (a tapasztalatok szerint mindegyiket egyformán használják).

A megrendelést jelszóhoz kötik. A kérőlapokat a használók még gondosabban töltik ki, mint azelőtt. A kérések száma nem nőtt. Egyes használók örömmel vennék, ha a CD-ROM-adatbázisban talált tételeket automatikusan be lehetne másolni az űrlapokba, de ez jelenleg még nem lehetséges. A könyvtár állományában meglévő dokumentumokra szóló, feleslegesen kitöltött kérőlapok száma a korábbi 10% helyett 15%-ra emelkedett.

Az olvasók webes folyószámlájukon bármikor megnézhetik, mikor adták fel a kérés(ek)e)t; a kérések további sorsáról viszont nem kapnak információt, mivel a küldő könyvtárak még hagyományosan dolgoznak, ezért nem jeleznek vissza számítógépes úton.

A rendszer működése stabil, sem szoftver-, sem hardver-problémák nincsenek. A rendszer a nap huszonnégy órájában üzemel, így a kéréseket a könyvtár nyitvatartási idején kívül is tudják fogadni.

Az adatok minősége kielégítő: a három és fél hónap alatt 14 ezer kérést teljesítettek. Bibliográfiai minőségük jobb volt, mint amikor a könyvtárosok is közreműködtek a kérőlapok kitöltésében.

A hagyományos kartotékrendszert fokozatosan kicserélik, de egy ideig a régebbi kérések miatt még szükség lesz rá. A statisztikai program tesztelése folyik; ezen kívül az SQL-lekérdezéssel rendelkező ORACLE-adatbázis még további lehetőségeket is kínál az adatok kiértékeléséhez.

Jelenleg a legérdekesebb kérdés a tovább lépés mikéntjének eldöntése. A DFG-projekt során egy olyan termék született ugyanis, amelyet másutt is lehet alkalmazni. (A programot felajánlották a legnagyobb, a német piacon könyvtári termékeket forgalmazó szoftvercégeknek.) A továbbhasznosítás legnagyobb problémája az a többletmunka, amelyet a helyi kölcsönzés-nyilvántartási rendszerbe való integrálás megkíván.

A konstanzi könyvtárközi kölcsönzési rendszer több ponton is különbözik a meglévőtől. Először is az IFOBS [International Forum on Open Bibliographic Systems]-szabványon alapuló ILL-protokollt, a kommunikációra pedig a TCP/IP-protokollt, nem pedig az eredetileg tervezett X400-at használja. A rendszer mind a folyóiratcikkek, mind a monográfiák kezelésére alkalmas. Bárki igénybe veheti a szolgáltatást, csupán az űrlapot kell az olvasónak kitöltenie – feltétel persze a beiratkozás és egy olvasói folyószámla, amelyet azonban nem kell előre „feltölteni”. (A díjak a jövőben igazodhatnak a szolgáltatás gyorsaságához, mint ahogy azt a SUBITO-nál tervezik.) A konstanzi könyvtár jótáll olvasóiért a küldő könyvtáraknál.

A rendszer az átláthatóságot tűzte ki fontos célul, ezért a következő lépés a küldő könyvtárakban folyó munka fázisairól való tájékoztatói lehetőség biztosítása lesz.

(Murányi Lajos)

97/291

MURPHY, Molly – LIN, Yang: How much are customers willing to pay for interlibrary loan service? = J.Lib.Admin. 32.vol. 1996. 1/2.no. 125-139.p.

Mennyit hajlandók fizetni a használók a könyvtárközi kölcsönzésért?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Könyvtárközi kölcsönzés; Térítéses szolgáltatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Egy oklahomai felmérés során kiderült, hogy a könyvtárközi kérések csak mintegy öt százaléka után kér a kölcsönző könyvtár térítést. A tanulmányban részletes elemzését kapjuk annak, hogy milyen költségtényezők merülhetnek fel a könyvtárközi kölcsönzés folyamatában, és ezek milyen mértékben háríthatók át az olvasókra, természetesen mindig szem előtt tartva a de-

mokratikus könyvtári szolgáltatás tradicionális alapelveit. Megpróbál olyan megoldást felvázolni, amely legalább részben visszajuttat azokból a költségekből, amelyek a könyvtárakat növekvő mértékben terhelik.

Az 1994-es oklahomai felmérés egyetemi környezetben arra tett kísérletet, hogy megvizsgálja, mennyit hajlandók fizetni az olvasók a könyvtári szolgáltatásokért. 1994 októberében úgy döntöttek, hogy átvállalják a szolgáltatással járó külső költségeket, és összehasonlítták a tényleges költségeket azzal az összeggel, amelyet a megkérdezettek hajlandók lennének fizetni.

A szolgáltatások díjazása, amely szemben áll az ingyenesség elvével, korunk könyvtárügyében két fontos területen kiugróan hat. Az egyik az online használat, a másik a könyvtárközi kölcsönzés. A problémakört az alábbi tényezők befolyásolják:

- a növekvő mennyiségű információ,
- a kereső technológiák fejlődése,
- a bibliográfiai adatok keresése mellett egyre nagyobb igény a teljes dokumentum iránt,
- a könyvtárak szűkülő beszerzési forrásai.

Az Oklahomai Egyetem kutatói csak azokat az eseteket vizsgálták, ahol valóban költségekkel járt a könyvtárközi kérés. Ez 10 hónap alatt az összes kérés 5 százalékát tette ki. A könyvtár a terhek átvállalása ellenére a kérés benyújtásakor minden igénylőt megkérdezett, hogy milyen mértékig hajlandó saját maga finanszírozni a dokumentum megszerzésének költségeit, s ha a megajánlott összeg alacsonyabb volt a tényleges költségnél, a kérés törlését helyezték kilátásba. Telefonos adatgyűjtést is végeztek a helyszínnel párhuzamosan.

A könyvtár legtöbbet a posztgraduális hallgatók kérései után volt kénytelen fizetni, az alsóéves hallgatók kis részét kéri a költségekkel járó beszerzéseknek. Nyilvánvalóvá vált, hogy hallgatói státusztól, fakultástól függetlenül a többség nem hajlandó teljes hozzájárulást fizetni, és hogy a fizetési hajlandóság nem dokumentumfüggő. Nem meglepő, hogy a megkérdezettek többsége a lehető legkevesebbet szeretné fizetni, ha már a díj egyáltalán létezik. Az összeg, amelyet átlagosan felajánlottak messze nem fedezi a valós költségeket, sőt az olvasókkal való állandósuló egyeztetések néha hetekkel

meghosszabbítják a folyamatot, ami szintén pénzübeni terheket jelent, nem beszélve a kényelmetlenségről. Amikor a könyvtár számos esetben levélben közölte a várható kiadásokat az olvasókkal, akkor azok vagy nem válaszoltak, vagy egyáltalán nem kérték az anyagot, amire korábban nagy szükségük volt. S ha már csak egy ilyen problémás dokumentum akadt, hajlamosak voltak a többi megrendelt tételről is lemondani.

A változtatások érzékelhető felgyorsulást eredményeztek a könyvtárközi forgalomban, s mindebből a korábban vázolt okok miatt a posztgraduális hallgatók húzták a legnagyobb hasznot. A fizetési hajlandóság megnövelte a kérhető dokumentumok körét, amivel a könyvtár jelentősen hozzájárult az egyetem oktatási, tudományos és kutatási feladatainak színvonalasabb teljesítéséhez.

Az új helyzet döntésre készítette az olvasókat, hogy valóban fontos-e számukra az anyag, amiért adott esetben már fizetni kell. Főként a telefonon megkérdezettek nyilatkoztak úgy, hogy készséggel vállalják a költségeket, mivel a dokumentum annyira fontos számukra, és oly mértékben beszerezhetetlen, hogy megéri a többletfordítást.

Összefoglalva az oklahomai kutatók megállapításait, az alábbi tényezők kristályosodtak ki:

1.) Valamennyi felmérés azt igazolja, hogy leginkább a posztgraduális hallgatókat érinti a díjazás. Ők kérik nagy számban azokat a dokumentumokat, amelyeket a legtöbb könyvtár csak térítés ellenében képes rendelkezésre bocsátani, de megint csak ők azok, akik a legkevésbé hajlandóak fizetni. Ezért a költségek általános áthárítása mindenképp hátrányosan diszkriminatív lenne az alsóévesek számára.

2.) Az olvasókban mindmáig nem tudatosult, hogy a könyvtárközi kölcsönzés járulékos, vagy egyre gyakrabban direkt költségekkel jár. Nincs meg bennük a hajlandóság, hogy akár részben is hozzájáruljanak a terhekhez. Ma még szerencsére kevés azoknak a dokumentumoknak a száma, amelyek kölcsönzéséért a könyvtárak pénzt kérnek, de a túl sok adminisztráció miatt nem éri meg a kalkulált költségek áthárítása az igénylőkre.

3.) A nem hagyományos dokumentumok (szabadalmak, újságok, videokazetták, filmek

stb.) kérésének díjazását az igénylők könnyebben el tudják fogadni.

4.) Az áthárított díjak nem eredményeznek aránytalan megkülönböztetést az igénylők szakértőlete szempontjából.

5.) A költségeknek az olvasóra való áthárítása nem a legmegfelelőbb eszköz arra, hogy a könyvtárközi kölcsönzéssel járó költségeket csökkentse. Sokkal demokratikusabb, ha egységes díjazást vezetnek be.

Mivel a könyvtárközi kölcsönzés egy jól működő könyvtári szolgálat fontos része, a különböző bonyolult, sokszor nem a tényleges adatokra támaszkodó díjazási rendszereket felül kell vizsgálni. Bár a felvetett problémákra nem lesz egyszerű választ találni, ma a legmegfelelőbb megoldást a díjazási formák leegyszerűsítése kínálja.

(Nagy Ferenc)

97/292

PREECE, Barbara G. – LOGUE, Susan: Empowering the patron: redesigning interlibrary loan services = J.Libr.Admin. 32.vol. 1996. 1/2.no. 155-166.p. Bibliogr. 9 tétel.

A könyvtárközi kölcsönzés átszervezése a használók öntevékenységének irányába

Egyetemi könyvtár; Használó; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaszervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A Southern Illinois University at Carbondale könyvtára oly módon alakította át a könyvtárközi kölcsönzési folyamatot, hogy nagyobb önállóságot biztosított benne a használóknak. Több projektet is indított, amelyek keretében 1) a használók maguk kezdeményezhetik az online könyvtárközi kölcsönzést az Illinois Library Computer Systems Organization (ILCSO) nevű, 45 tagból álló együttműködési konzorcium könyvtárainak állományából; 2) hozzáférést biztosítottak a használók számára a FirstSearch szolgáltatás

bizonyos adatbázisaihoz; 3) bevezették a web-alapú könyvtárközi kölcsönzési űrlapokat. A cikk bemutatja, hogy ezen újításokkal hogyan sikerült a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries, ARL) NAILDD (North American Interlibrary Loan & Document Delivery) programjának céljait megvalósítani. A cikk ismerteti a fenti három projektet, elmagyarázza az intézményi támogatás és a tanszéki együttműködés szerepét, és bemutatja, hogy az újítások milyen hatást gyakoroltak a szolgáltatásokra.

(Autoref. alapján)

97/293

ROSEMANN, Uwe – SENS, Irina: Das Online-Fernleihsystem im GBV. Auf dem Weg zu einem leistungsfähigen Dokumentliefer-System = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 2.no. 244-250.p.

Online könyvtárközi kölcsönzési modul hét német tartomány közös könyvtári hálózatában – lehetőség a hatékony dokumentum-szolgáltatási rendszer megvalósítására

Dokumentum-szolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi

A PICA integrált könyvtári rendszer könyvtárközi kölcsönzési moduljának kipróbálására az alsó-szászországi együttműködési rendszerben került sor, s jelenleg már a Gemeinsamer Bibliotheksverbund (GBV) valamennyi nagyobb könyvtárában (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern, Niedersachsen, Sachsen-Anhalt, Schleswig-Holstein, Thüringen tartományokban) használják.

A göttingeni központi adatbázisra támaszkodva kerülnek a kérések a rendszerbe, és egy algoritmus segítségével online jutnak el a dokumentummal rendelkező könyvtár(ak)ba. A kéréseken szerepel a könyvtárak kódja is: ez előfeltétele a rendszer hatékonyságának (a kéréseket egy héten belül kielégítik).

Jelenleg különböző regionális együttműködési terveken dolgoznak, így pl. Hollandiával is kooperációra készülnek egy projekt keretében. Azokat a kéréseket, amelyeket a rendszeren belül nem tudják kielégíteni, továbbküldik. Tervezik,

hogy az együttműködési körbe bekapcsolják Hessen tartományt és néhány Max Planck Intézetet is.

Egy további funkcióbővítésre 1996 októberében került sor a GBV tagkönyvtáraiban: új szolgáltatásuk az Internetes könyvtárközi kölcsönzés; a kéréseket a használók önállóan adják le, amelyek azután minden további ellenőrzés nélkül „közlekednek” a rendszerben. A másik nagy horderejű változás a dokumentumok – köztük az e-dokumentumok – eljuttatása az olvasókhoz, amely térítéses szolgáltatásként 1997 első felében valósul meg.

A bibliográfiai bázist két adatbázis szolgáltatja: 1. a közös adatbank (FLS) közel 6,8 millió tételet tartalmaz (könyvek, folyóiratok, disszertációk, mikroformátumú és elektronikus dokumentumok) lelőhelyköddal, 2. az online tartalomjegyzék-adatbázis (OLC) pedig több mint 5 millió cikk címét tárolja 1993-tól kezdve több mint 12 ezer folyóiratból (a hangsúly a humán- és biomedicinán, valamint a természet- és a mérnöki tudományokon van). Mindkettő elérhető a weben és a telenetén is. A hálózati közös adatbank (FLS) elérése ingyenes. Az OLC elérése csak a GBV-tagintézményei számára ingyenes, de kérésre térítés ellenében bárki hozzáférhet az adatokhoz.

A dokumentumok kérése a keresett cím megtalálása után a képernyőn a „megrendelés” mezőre való rákattintással történik (előtte az olvasó egy kódzám és egy jelszó beírásával azonosítja magát, amelyekhez anyakönyvtárában jut). A bibliográfiai adatok ISBD-formátumban kerülnek a megrendelőlapra. Ha folyóiratcikkéről van szó, a rendszer ellenőrzi, hogy a kötet- vagy évfolyamat rendben van-e, emellett néhány kötelező mezőt (cím, szerző, oldalak) is ki kell tölteni, különben a rendszer nem fogadja el a kérést. Természetesen a kérő adatait is be kell írni. A rendszer azt is ellenőrzi, hogy a kért dokumentum megvan-e az állományban; ha igen, erről üzenetet küld, de csak kölcsönözhető dokumentumokat lehet kérni. Minden kéréshez rendelési számot generál, ez teszi lehetővé a kérés státuszáról való mindenkoros tájékozódást (megérkezett, elküldték stb.). Az eljáráshoz tartozik egy elszámolási művelet is, amely a térítési díjakat kezeli (a kérő könyvtárban előre történik a befizetés). A szállítás hagyományos vagy elek-

tronikus úton folyik a könyvtárak között, de a megrendelő írásztalára való kézbesítés is lehetséges már.

A küldő könyvtár a kérést kinyomtatja – ez kíséri majd a dokumentumot, az adatokat pedig saját rendszerében rögzíti. A kérő könyvtárban nincs szükség immár a hagyományos adminisztrációra. Ha nem sikerül a kérés teljesítése, az ok feltüntetésével visszakerül a „feladóhoz”, ahol kinyomtatják és elküldik az olvasónak; ezután tisztázzák, hogy a kérést a régió kívüli könyvtárakhoz továbbítsák-e.

(Murányi Lajos)

97/294

MARCINKO, Randall Wayne: Issues in commercial document delivery = Libr.Trends. 5.vol. 1997. 3.no. 531-550.p.

A kereskedelmi dokumentumszolgáltatás néhány kérdése

Dokumentumszolgáltatás; Tájékoztatási vállalkozás; Térítéssel szolgáltatás

Tizenöt évvel ezelőtt a dokumentumszolgáltatás még a helyét kereste az információs piacon. Azóta exponenciálisan növekszik, miközben a kiadók, a használók és a szolgáltatók a folyóiratcikkre épülő információs szolgáltatás jövőjével próbálnak „megbírkózni”. A dokumentumszolgáltatás történetét a szerző üzleti szempontból tárgyalja, megvizsgálva a legjobb szolgáltató kiválasztásának legfontosabb tényezőit. A gyors technológiai fejlődésnek köszönhetően a dokumentumszolgáltatás napjainkban már érett ipárnak tekinthető. Nagy részvénytársaságok vásároltak fel egyéni vállalkozásokat, s jelentős összegeket fektettek be a használói igényekkel való lépéstartásra. Jelenleg az egyik legfontosabb kérdés a szellemi tulajdonjog. Az új szerzői jogi helyzetben a szolgáltatóknak sok kiadóval, sokszorosítás-jogi intézménnyel (CCC, CANCOPY stb.) és szerzővel kell tárgyalni és meg egyezni. A dokumentumszolgáltatást erősen befolyásoló tényezők közül a szerző a letapogatási technológia (szkennelés), a fénymásolás, a

hardver, a szoftver és a költségelemzés kérdéseivel foglalkozik.

(Autoref.)

97/295

PRICE, Sandra P. – MORRIS, Anne – DAVIES, J.Eric: An overview of commercial electronic document delivery suppliers and services = El.Libr. 14.vol. 1996. 6.no. 523-542.p.

A fő kereskedelmi elektronikus-dokumentum szolgáltató vállalkozások áttekintése

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció

A kereskedelmi dokumentumszolgáltató vállalatok száma egyre növekszik. Az új szolgáltatások megjelenése és a már meglévők folyamatos fejlődése megnehezíti a könyvtárak számára a lépéstartást. Ezért a cikk bemutatja a jelenlegi dokumentumszállító vállalkozásokat és szolgáltatásaikat, három kategória szerint tárgyalva őket: nem állományra alapuló szolgáltatások, állományra alapuló szolgáltatások és speciális állományra alapuló szolgáltatások. A legfontosabb jellemzőket (költségek, szállítási idő, szakterület és címadatok) táblázatos formában is összefoglalja.

(Autoref.)

97/296

TUCK, Bill: Document delivery in an electronic world = Interlend.Doc.Supply. 25.vol. 1997. 1.no. 11-17.p. Bibliogr. 6 tétel.

Dokumentumszolgáltatás az elektronikus világban. A FASTDOC munkaértekezleten (Paris, 1996. 03. 04-06.) felmerült problémák összefoglalása

Alakfelismerés; Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Gazdaságosság -tájékoztatás; Konferencia -nemzetközi; Távközlés

Melyik győz? Az E(DD) (dokumentumok szolgáltatása elektronikus formában) vagy az (ED)D (elektronikus dokumentumok szolgáltatása)?

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás kérdéseivel foglalkozó 1996-os FASTDOC Workshop munkájáról beszámolva többek között ezt vizsgálja a szerző, elsősorban a tudományos folyóiratok kérdését tartva szem előtt.

Az Európai Unió jelenleg futó könyvtári programjaiban mindkettőre van példa. A FASTDOC, az EURILIA és az EDIL szkennelve teszi elektronikus úton elérhetővé a nyomtatott dokumentumokat. A legújabb EU project, a DECOMATE esetében eltűnőben van az éles határvonal a nyomtatott és az elektronikus megjelenő dokumentumok szolgáltatása között. Lehetséges, hogy egyszer az elektronikus folyóiratok annyira elterjednek majd, hogy a nyomtatott forma teljesen kiszorul. A közeljövőben azonban a két változat továbbra is egymás mellett létezik.

A nyomtatott dokumentumok elektronikus tárolása, illetve az igény szerinti szkennelés esetében a helyzet a következő: a FASTDOC-nál és a DECOMATE-nél a nyomtatott forrásokat eleve beszkennelik és így tárolják, vagy már eleve digitalizált formában veszik át a kiadótól. Az EDIL-nél viszont csak igény esetén adnak elektronikus formát a dokumentumnak. A kettő kombinációját nyújtja az EURILIA project. Melyik változat a kifizetődőbb? A mérlegelésnél nem hagyható figyelmen kívül az eljárásnak a dokumentumok óriási mennyiségéből következő időigényessége és költségessége, és a szerzői jogi kérdések sem. Az ideális az lenne, ha közvetlenül a kiadók szolgáltatnák a digitalizált változatot, akár szkennelt képek, akár PDF vagy SGML fájlok formájában. Pillanatnyilag minden esetre úgy tűnik, hogy a digitalizált formában tárolt dokumentumoké lesz a jövő.

Előfizetés vagy eseti díj? Egy-egy cikk eseti megrendelése egy dokumentumszolgáltatónál meglehetősen sokba kerül. Sokkal kifizetődőbb lenne mind a szolgáltatók, mind a könyvtárak számára – az elektronikus folyóiratok mintájára – a szolgáltatás előfizetéses rendszere. Ez esetben a szolgáltatónak megérné olcsóbban adni az egyébként ritkán használt, s ezért eddig drága egyedi cikkeket.

A „források centralizálása kontra források megosztása” vita eldőlt: a hálózati hozzáférés egyértelművé tette az utóbbi győzelmét.

A Z39.50 alkalmazása kapcsán felmerül a kérdés: indokolt-e az elektronikus dokumentum-

továrbítás esetében a multimédia széleskörű alkalmazása. A válasz: jelenleg a dokumentumok többségének szolgáltatásakor nincs erre szükség, de a lehetőséget elvetni nem szabad.

A hagyományos, faxon vagy formanyomtatványon történő megrendelés egyelőre viszi a pálmát, de az elektronikus hálózat szerepének növekedése miatt nem elhanyagolhatók az ISO-ILL és a Z39.50-en alapuló szabványosított elektronikus rendelési lehetőségek sem.

A faxon történő dokumentumtovárbítással szemben az e-mail, a WWW és az FTP mellett szól az alacsonyabb adatátviteli költség, a jobb minőség. Ellene viszont, hogy a szkennelés során olyan hatalmas adatállományok keletkeznek, melyek teljesen „bedugíthatják” az Internetet. Bár a kiadók jobban kedvelik a faxos megoldást (a szerzői jogok itt kevésbé sérülékenyek), a mérkőzés jelenleg döntetlenre áll.

Heves harc folyik az adatbázisközvetítők és az információkat a felhasználó számára közvetlenül rendelkezésre bocsátók között. A Z39.50 elterjedése feleslegessé teszi a sokféle parancsnyelv ismeretét, a használóbarát interfészek szintén a közvetlen hozzáférés felé billentik a mérleg nyelvét. Egyelőre problémát jelent viszont a korlátozott hálózati sávszélesség.

(Fazokas Eszter)

97/297

PRABHA, Chandra – MARSH, Elizabeth C.: Commercial document suppliers: how many of the ILL/DD periodical article requests can they fulfill? = Libr.Trends. 45.vol. 1997. 3.no. 551-568.p. Bibliogr.

A folyóiratcikkekre vonatkozó könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási igényeket milyen mértékben tudják kielégíteni a kereskedelmi dokumentumszolgáltató vállalkozások?

Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Tájékoztatási vállalkozás

A kereskedelmi dokumentumszolgáltatók egyre nagyobb részt foglalnak el a dokumentum-

ellátás piacán. A cikk öt népszerű kereskedelmi szolgáltatót vizsgál meg a hozzájuk érkező kérések kielégítése szempontjából. Az eredmények az OCLC PRISM ILL nevű könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásához egy év alatt beérkezett folyóiratcikk-kérésekből vett mintára épülnek. A vizsgált 373 cikk 92%-a volt meg legalább egy szolgáltatónál. További eredmények: az összes kérés kb. 40%-a folyóiratcikkre vonatkozott; az összes cikk egyötöd része a vizsgálatot megelőző évben, 64% pedig egy ötéves időszakon belül jelent meg. A kért cikkek kiadási évének és formátumának együttes figyelembevételével számítógépes program készíthető a kérések válogatására és a legmegfelelőbb szolgáltatóhoz való továbbítására.

(Autoref.)

97/298

KARLOWITSCH, Martin: Die Lieferbereitschaft von Dokumentlieferanten im Fokus = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 1.no. 47-58.p.

Fókuszban a dokumentumszolgáltatók szolgáltatási készsége

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés [forma]; Tá-jékoztatási vállalkozás

A könyvtárközi kölcsönzés hagyományos formájával szemben egyre gyakoribb a számítógépes hálózatokon keresztül történő megrendelés, de ugyanakkor több probléma is felmerült ezzel az új hozzáférési móddal kapcsolatban. Egy vizsgálat keretében meg akarták tudni, hogy

- a dokumentumok milyen széles köre érhető el a hálózatokon keresztül,
- van-e különbség a monográfiák és a folyóiratcikkek szempontjából, és
- a különböző szolgáltatók kínálatában mekkora különbség van?

(A vizsgálat a Német Könyvtári Intézet által folytatott „A tudományos könyvtárak kontrollja és marketingje” elnevezésű két évre tervezett kutatás része, és a Düsseldorf Egyetemi és Tartományi Könyvtár végezte.)

Az elemzés a düsseldorfi egyetemi igények számbavételén alapszik. Egy kérdőíves felmérés

szerint a megkérdezettek igen elégedetlenek az irodalom hozzáférhetőségével és 44%-uk csaknem sohasem kapja meg kellő időre a szükséges dokumentumot. A hiányolt irodalomhoz való gyors, nem hagyományos, díjazáshoz kötött hozzájutás lehetősége a kívánságlistán másodikként szerepelt.

Az egyetemi könyvtár évente mintegy 30 ezer művet rendel meg könyvtárközi kölcsönzéssel. A felmérés során két hónap forgalmát elemezték: a megrendelt 1853 folyóiratcikk és 1991 monográfia közül minden tizediket regisztrálták. Az így kapott 185 folyóirat és 199 monográfia esetében megvizsgálták: közülük hányat lehetett volna számítógépes hálózatokon keresztül elérni. (A számítógépes hálózatok közül figyelembe vették a DBI-Link modulként elérhető német központi könyvtári adatbázist, a ZDB 1-et, mely 3000 német könyvtár több mint 800 ezer folyóiratát tartalmazza, a BSER-t, a British Library Document Supply Centre adatbázisát, az amsterdami KNAW-ot, az északrajna-veszfáliai JASON-t, az amerikai UnCover-t.) Arra az eredményre jutottak, hogy a vizsgált időszakban könyvtárközi kölcsönzéssel kért művek több mint háromnegyede szerepel a felsorolt adatbázisok közül legalább egyben, tehát az igényelt dokumentumok háromnegyede a számítógépes hálózatok útján is elérhető lenne, legalábbis potenciálisan. (A tényleges elérhetőséget nem vizsgálták.) Csak hagyományos formában igényelhető a kért dokumentumok 23,4%-a.

A folyóiratcikkek nagyobb mértékben érhetőek el a számítógépes adatbázisok igénybevételével, mint a monográfiák. A felmért kérések esetében a monográfiáknak csak kétharmada volt potenciálisan elérhető egy vagy több adatbázison keresztül, a folyóiratcikkeknek viszont 86%-a.

Azt is megvizsgálták, hogy a felmért igények kielégítésében az egyes adatbázisok milyen mértékben lettek volna képesek részt venni. E téren a német központi adatbázis, a ZDB 1 járt az élen: a számítógéppel elérhető címek közül 86,9% ott (is) megtalálható. (Igaz viszont, hogy a ZDB 1-ben feltárt művek nagy részének lelőhelye olyan könyvtár, mely nem kapcsolódik hálózathoz, ezért a ZDB 1-ben szereplő művek tényleges hozzáférhetőségi foka bizonytalan.) Második a sorban a BSER 75%-kal, majd a JASON 53,8%-kal. Kevés találattal szerepel a KNAW: 22,5%.

Összességében megállapítható, hogy a művek többsége (88,6%-a) legalább két adatbázisban is előfordul, valamint hogy minél általánosabb gyűjtőkörre épül egy adatbázis, annál nagyobb találatot biztosít (pl. ZDB 1), és minél szűkebb gyűjtőkörű (pl. KNAW), annál szűkebb körű igényt tud kielégíteni.

(Katsányi Sándor)

97/299

LANDES, Sonja: The ARIEL document delivery system: a cost-effective alternative to the fax = J.Interlibr.Loan.Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 3.no. 61-72.p.

Az ARIEL dokumentumszolgáltató rendszer – a fax gazdaságos alternatívája

Dokumentumszolgáltatás; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Távközlés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az ARIEL az Interneten működő gyors, jó minőségű és költséghatékony dokumentumszolgáltató rendszer. A folyóiratcikket közvetlenül a folyóiratról szkennelik a számítógépbe, majd az Interneten továbbítják, s a fogadó helyen lézernyomatóval kinyomtatják. A rendszert 1990-ben fejlesztette ki az amerikai RLG (Research Libraries Group), s egyre népszerűbbé válik mind az amerikai, mind a külföldi használók körében. A fax-szal szemben a következő előnyökkel rendelkezik: 1) nincs távolsági telefondíj; 2) jobb minőségű képfelbontás; 3) az eredeti forrás szkennelhető; 4) egyidejűleg lehet küldeni és fogadni dokumentumokat; 5) nincs szükség speciális berendezésre; 6) a dokumentumok tárolhatók s egy későbbi időpontban elküldhetők. A szoftvert rövidesen kiegészítik a MIME (Multi-purpose Internet Mail Extensions) technológiával, amely lehetővé teszi az e-postán keresztül történő szállítást. A cikk ismerteti az ARIEL

szoftver- és hardver-követelményeit, a kezdeti költségeket, s közreadja egy könyvtár tapasztalatait.

(Autoref.)

97/300

WALTNER, Robb M.: EBSCODOC vs. CARL UNCOVER: a comparison of document delivery services at the University of Evansville Libraries = J.Interlibr.Loan.Doc.Del.Inf.Supply. 7.vol. 1997. 3.no. 21-28.p.

Két dokumentumszolgáltató rendszer teljesítményének összehasonlítása: az evansville-i egyetemi könyvtár tapasztalatai

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság; Tájékoztatási vállalkozás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1966. január és április között a University of Evansville Libraries (Evansville, Indiana) összehasonlította az EBSCODOC és a CARL Uncover dokumentumszállító szolgáltatásokat, megvizsgálva, hogy ezek hogyan elégítik ki az OCLC/ILL, ill. a könyvtár „expressz” könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatása által teljesítetlenül maradt kéréseket. Mindkét szolgáltatásnak voltak erős és gyenge pontjai. Az EBSCODOC erőssége az átlomány gazdagsága; gyengéje a teljesítési idő. A CARL Uncover mellett szólt a gyorsaság és a szállítás megbízhatósága; ellene szólt viszont a csupán 41 százalékos teljesítési arány. A szerző a legjobb szállító felkutatására további vizsgálatokat ajánl.

(Autoref.)

97/301

DADE, Penny: Electronic information and document delivery: final report on the pilot trial of the Uncover database = Vine. 103.no. 1996. 43-48.p.

Elektronikus dokumentumszállítás: összefoglaló jelentés az Uncover szolgáltatás kísérleti használatáról

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Kísérlet

A University of Hertfordshire könyvtára úgy döntött, hogy az állománygyarapításra irányuló stratégiája helyett a hozzáférést részesíti előnyben (lásd a *Review of Library and Media Services* 1996. májusi számában megjelent cikket), ezért egy éves kísérlet keretében kipróbálták az Uncover szolgáltatását. A *Vine* 98. számának (1995 március) 40-42. oldalain megjelent közlemény beszámolt az előzetes eredményekről, a jelen cikk pedig a szóban lévő kísérlet befejező, összefoglaló jelentése.

(Autoref.)

97/302

GEISER, Cherie – MILLER, Rachel: GMRLC negotiations for an interstate courier: history, results, and trends = *J.Libr.Admin.* 32.vol. 1996. 1/2.no. 5-22.p. Bibliogr. 17 tétel.

Az amerikai GMRLC (Greater Midwest Research Libraries Consortium) szerződése egy tagállam-közi futárszolgálattal: az ügy története, eredményei és további lehetőségei

Bérmunka kiadása; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerzhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

1994 nyarán az USA 12 középnyugati tagállamának 18 egyetemi könyvtárát felölelő Greater Midwest Research Libraries Consortium (GMRLC) megállapodást kötött a Federal Express vállalattal a könyvtárközi kérések dokumentumainak szállítására a konzorcium tagjai között. A cikk is-

merteti az államközi futárszolgálat szerződési tárgyalásait, áttekinti a szolgáltatás beindításának folyamatát – levonva ennek tanulságait –, s megvizsgálja az új szolgáltatásnak a könyvtárközi kölcsönzés szállítási költségeire, a szállítás sebességére, a személyzet idejére, az irányelvekre és munkafolyamatokra gyakorolt hatását.

(Autoref.)

Lásd még 244, 269, 317

Dokumentációs eljárások és termékek

97/303

RITTBERGER, M. – RITTBERGER, W.: Measuring quality in the production of databases = *J.Inf.Sci.* 23.vol. 1997. 1.no. 25-37.p. Bibliogr. 62 tétel.

Az adatbázisok szerkesztésének minőségi követelményei

Adatbázis; Hatékonyság

Az online információkeresési szolgáltatások használatával kapcsolatban egyre fontosabbá válik a minőség, a minőségellenőrzés és a biztonság. A cikk az online bibliográfiai adatbázisok előállítására összpontosít, és az ezek minőségét meghatározó tényezőket tárgyalja. Az eredeti dokumentumok beszerzésével kezdve ismerteti a dokumentumok kiválasztásának módszereit, a tárgyi és bibliográfiai feldolgozást, és példákkal mutatja be, hogy az előállítás egyes lépcsőfokain hogyan mérhetők a minőség mutatói. A szerzők végül példaként ismertetnek egy adatbáziselőállító rendszert, bemutatva ennek ellenőrző funkcióit és a rekordok adatait.

(Autoref.)

97/304

SCHÖHL, Wolfgang: Ein umfassendes Datenbanksystem für Print, Radio, Fernsehen und des Internet. Teil 2. Die Online-Anbildung, Adressverwaltung, Bürokommunikation und Medienanalyse = Nachr.Dok. 48.Jg. 1997. 1.no. 9-18.p.

Res. angol nyelven

Átfogó adatbázis-rendszer nyomtatott termékek, rádió- és tv-anyagok és Internet-oldalak számára. 2. rész: online kapcsolat, címkezés, hivatali kommunikáció és média elemzés

Előzményét lásd: 97/183

Adatbázis; Alakfelismerés; Multimédia; Számítógép-hálózat; Üzemi tájékoztatási központ

A cikk ezen második része bemutatja, hogy a multimédiás sajtórendszer (Multimedia Press System) hogyan kapcsolódik fontos online napilapokhoz, képes újságokhoz, hírügynökségekhez és az Internethez. E forrásokból minden dokumentum letölthető a helyi média-adatbázisba, s így ezek kényelmesen felhasználhatók összehasonlító elemzésekre. Az ASCII vagy RTF formátumú online cikkek kiegészíthetők a nyomtatott változatok fotóival vagy beszkenelt képeivel, a képrekesztő adatbázis segítségével. A felhasználói adatbázis (újságírók, cégek) össze van kapcsolva az általános média-adatbázissal, ami jelentősen megkönnyíti a használók naprakész tájékoztatását. Egy másik, ún. hivatalvezetési adatbázis, amelyet a külföldi tudósítások kezelésére használnak, a média-adatbázishoz hasonlóan működik. Ez az adatbázis egy IBM audio-rendszerhez kapcsolható, amely megkönnyíti a rádió- és tv-riportok annotálását. A rendszerrel előállított kész dokumentumok egyszerűen és olcsón továbbíthatók egy intranet rendszeren belül vagy az Interneten. Az ismertett új adatbázis-rendszerektől azt várják, hogy a termelékenységét 50-100 százalékkal megnövelik. (Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

97/305

SAKÁLOVÁ, Elena: Funkcia kniznic pri podpore státnej politiky zamastnanosti = Kn.Inf. 29.roc. 1997. 1.no. 3-9.p.

Res. angol, német és orosz nyelven

A könyvtárak feladata az állami foglalkoztatáspolitikai segítségében

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A piacgazdaságra való áttérés a munkanélküliséget is magával hozta. A foglalkozási kereslet és a kínálat folyamatosan más és más vonatkozásban fellépő kisebb vagy nagyobb mérvű elmentmondásait az állami foglalkoztatás-politika próbálja enyhíteni, illetve megszüntetni, s ennek érdekében védő, szabályozó, újraelosztó, gazdasági és társadalmi feladatokat kell ellátnia. Közülük a társadalmi feladatok azok, amelyek mindeddig a legkevésbé konkretizálódtak.

A könyvtárak – általános, elvileg valamennyi állampolgár ellátásában való érdekeltségük folytán – természetesen az állami foglalkoztatás-politikát társadalmi feladatai felől volnának hivatottak segíteni, minthogy a munkanélküliek meghatározott hányada könyvtári olvasó is (Szlovákiában 13%-os a munkanélküliség átlaga, a közművelődési könyvtárak olvasóinak – egy szondázás adatai szerint – 1,62 és 12,43 közötti %-a munkanélküli).

Meg kell vallani, hogy az állami foglalkoztatás-politika intézményei általában nem vagy alig számolnak a könyvtárak segítségével, miközben igaz: eleddig a könyvtárak is csak elvétve vállalkoztak a munkanélküliek szükségleteit módszeresen kielégítő munkára.

A munkanélküliben sokféle, egymásnak gyakran ellentmondó érzés-indulat él. Így: a frusztráció, harag, szégyen, megbékéltség, szabadság és függetlenség, az önbecsülés elvesztése, feleslegesség érzete, bizonytalanság, félelem. Ehhez társul a bioritmus és a megszokott napirend felborulása, a társas kapcsolatok nagyobb részének megszakadása, a társadalmi

rang elvesztése. Mindez gyakran alkoholizmus-hoz és bűnözéshez vezet.

A munkanélküliek többsége újra szeretne dolgozni, a kisebbik hányada viszont nem. A könyvtárak – olvasóként, látogatóként – érdemben csak a többségi hányaddal tudnak (tudnának) foglalkozni. E célból olvasóikat a következő kategóriákra kell (kellene) osztaniuk: 1. a munkanélküliek, közülük is az ún. „rizikós” csoportok tagjai (az általános, közép- és főiskolák friss végzettjei, terhes nők, egyedülállók, akik kiskorú gyermekeket nevelnek, fizikai értelemben hátrányos helyzetűek, a tartósan munkanélküliek, az 50 év fölöttiek); 2. a munkanélküliek családtagjai; 3. a munkanélküliekkel foglalkozó állami és társadalmi intézmények, illetve munkatársaik; 4. akik nem munkanélküliek.

Miközben a munkanélküliek számára nem kell kitalálni eddig sohasem látott ellátási formákat és módszereket, tudni kell, hogy a velük való (nagy részt) egyéni és (kisebb részben) csoportos foglalkozásban milyen irányú olvasásra kell felhívni a figyelmüket. Ezeknek az olvasási irányoknak gazdag tárháza van (így: időt kitöltő, veszteségeket kompenzáló, szakmai ön- és átképző, látókörbővítő stb. olvasás).

A nem munkanélkülieket olyan olvasmányok felé kell ösztönözni, amelyek növelik munkavállalói adaptivitásukat.

Az állománygyarapításban is le kell vonni a munkanélküliség jelenségének következményeit. Konkréten a következő irodalomfajták beszerzését kell preferálni: lélektani irodalom (önismeret- és személyiségfejlesztő művek, könyvek az érvényesülésről és a miheztartásról); az átképzéshez, a kiegészítő elfoglaltságokhoz, a gazdaságos életvitelhez (főzéshez, ruházkodáshoz, „csináld magad” mozgalomhoz stb.), a biblioterápia műveléséhez szükséges és alkalmas művek. Ezen felül a munkanélküliek számára megfelelő adatbázisokhoz kell biztosítani a hozzáférést. Részben a foglalkoztatás-politikai szervezetek adatbázisaihoz kell megszerezni a hozzáférés jogát, részint külső adatbázisokhoz (akár az Internethez is) kell kapcsolatot teremteni.

Általános kívánalom, hogy a könyvtárak ne egyedül, ne elszigetelve lássanak neki az itt tárgyalt feladatok megoldásának, hanem nagyon is a munkanélküliekkel foglalkozó állami és társadalmi szervezetekkel vállalva. Különösen a

tájékoztató tevékenységet és a speciális rendezvényeket kell velük munkamegosztásban szervezni.

Amiről itt szó volt, az a könyvtár mint ellátó intézmény fogalomkörébe tartozik. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a könyvtár a fentiekén kívül foglalkoztató intézményként is szerepelhet. Természetesen csak a legminimálisabb mértékben, úgy, hogy álláshelyeket kínál a munkanélkülieknek, inkább oly módon, hogy (legalábbis Szlovákiában) könyvtári beosztást kaphatnak a közmunkára fogottak és a fegyvertelen katonai szolgálatot teljesítők. Ez a segítség sokszor „jól jön” a személyzethiánnyal küzdő intézményeknek, ám vigyázni kell: kimondottan szakmai feladatokat nem szabad ezekre az alkalmi kisegítőkre bízni.

(Futala Tibor)

97/306

Elektronisia kirjoja năkovammaisille = Signum. 29.vol. 1996. 8.no. 191.p.

Elektronikus könyvek vakoknak és gyengénlátóknak

Elektronikus könyvtár; Vak könyvtárhasználó

Az állami fenntartású Vakok és Gyengénlátók Könyvtára 1996. szeptember 1-től az év végéig tartó kísérlet keretében elektronikus könyvek közvetítését kezdte meg használói részére. A könyvtárban 80, elektronikus formára hozott könyvet kódoltak hálózati terjesztés céljára. Túlnyomó részük szépirodalmi mű, de szakkönyvek is vannak köztük, s tekintettel voltak a különböző korosztályok igényeire is. Közvetítőként a Vakok és Gyengénlátók Szövetségének az a Front-Door elnevezésű hálózata működik, amelyen keresztül a *Helsingin Sanomat* napi számait és más újságokat olvashatnak az érdeklődők. A könyvek ugyanazzal a programmal olvashatók, mint a lapok. Segédeszközként vagy számítógépük beszédszintetizátorát, vagy a pontírás-kijelzőt (képernyőt) használhatják.

(Sz. Nagy Lajos)

97/307

HUBERTUS, Peter: Leseschwache Erwachsene als besondere Nutzergruppe. Eine Aufgabe für die öffentlichen Bibliotheken = Bibl. für Alle. 14.Jg. 1997. 1.no. 3-7.p. Bibliogr.

Olvasási nehézséggel küzdő felnőttek, mint speciális használói csoport. Mit tehet a közművelődési könyvtár?

Analfabéták; Közművelődési könyvtár

Az NSZK felnőtt német lakosságából becslések szerint mintegy négy millióan funkcionális analfabéták, s ehhez jönnek még az olvasási és írási nehézségekkel küzdő külföldiek. Egy empirikus vizsgálat szerint a német lakosok 14,6%-a az olvasott szöveg megértésének legalacsonyabb fokán áll. (Ennek a rétegnek pl. problémát okoz egy gyógyszer használati utasításának elolvasása és megértése.)

A rendkívül alacsony olvasási készségnek számos oka lehet, melyek többnyire együttesen, egymást erősítve jelentkeznek. Szerepelnek közöttük az iskolában fel nem ismert hallási és látási nehézségek is, de leggyakrabban a szülői házhoz vezetnek a szálak: igen sok funkcionális analfabéta anyagi gondokkal és munkanélküliséggel küzdő, sokgyerekes, lakóhelyét gyakran változtató, drogfüggő családból származik, ahol nem találkozott az olvasás és a könyv semmilyen formájával sem. Ha az ilyen környezetből jövő gyerekek az iskola első két osztályában nem szerzik meg az olvasás és írás alapismerteteit, a továbbiakban már többnyire nincs lehetőségük ennek pótlására. Az állandó iskolai kudarc és frusztráció ellen úgy védekeznek, hogy tudatosan hátra fordítanak a tanulásnak. Mivel már nem *tudnak* tanulni, védekezésük nem is *akarnak*.

Felnőtt korban az új szükségletek feltámaszthatják az olvasni tudás igényét. E felnőtt

félanalfabéták olvasni és írni tanulását az „Új olvasók és írók műhelye” nevű intézmény szervezi. Az ALFA-TELEFON szolgáltatón keresztül Németország minden pontján tájékoztatást és tanácsadást nyújtanak a tanulni szándékozók számára a számukra tervezett tanfolyamokról. A képzés kis, általában 7 fős csoportokban történik, heti két alkalommal, oldott légkörben, rugalmas tantervvel. Módszertani alapelv: a tanulókat önálló szöveg alkotására bátorítják, és a kifejező megfogalmazásokat akkor is értékelik, ha az egyes szavak írásmódja hibás. A különösen sikerült szövegeket összegyűjtik és közrebocsátják. Például az egyik tanfolyami résztvevő, egy 30 éves fiatalember, aki jelentkezésekor szinte csak a nevét tudta leírni, saját életének epizódjait fogalmazta meg. Az ebből készült kiadvány szövegét a tanfolyam vezetője gondozta. A nagybetűkkel nyomtatott, könnyen érthető szókinccsű, sajátos nyelvű, vékony könyvecskét a tanfolyam hallgatói könnyen és nagy érdeklődéssel olvasták végig.

Az Új olvasók és írók műhelye az Ernst Klett Kiadóval közösen rendszeresen gondoskodik a felnőtt korban olvasni tanulóknak szánt könyvekről. Ezeknek a műveknek a közművelődési könyvtárakban is az alapállományhoz kell tartozniuk. A Műhely jelenleg művelődési minisztériumi támogatással „Alfa-katalógust” készít a könnyen olvasható irodalomról, szórakoztató anyagokról és szakkönyvekről.

A csoportok könyvtárlátogatását gondosan elő kell készíteni, különösen ügyelve a küszöbfelelem leküzdésére. Az előkészítést a csoportvezetőnek és a könyvtárosnak együttesen kell végezniük. Az első látogatás alkalmával a könyvtárban található játékok, videofilmek, hangkazetták és oktatási anyagok segítségével lehet leginkább az érdeklődést felkelteni. A könyvtár világa a volt funkcionális analfabétáknak is sok érdekeset kínál, ezt azonban a legtöbbjük még csak nem is sejtí.

(Katsányi Sándor)